

Міністерство освіти і науки України  
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління  
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

## **Кваліфікаційна робота бакалавра**

на тему: «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб  
у територіальні громади України в умовах воєнного стану»

Виконала: студентка групи ПУ20-1  
спеціальність 281 «Публічне управління  
та адміністрування»  
Влащенко В.Є.

Керівник :  
доктор наук з державного управління,  
професор Антонова О.В.

Рецензент : НТУ «Дніпровська  
політехніка», ННІ державного  
управління, професор кафедри  
державного управління і місцевого  
самоврядування  
Хожило І.І.

## АНОТАЦІЯ

**Влащенко В.Є.** Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади України в умовах воєнного стану.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Метою бакалаврської роботи є обґрунтування напрямів реалізації політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб до територіальних громад України в умовах воєнного стану на основі оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб та перетворення їх на ресурс розвитку.

У роботі досліджено поняття «внутрішньо переміщена особа» та особливості її статусу, проаналізовано правове забезпечення процесів внутрішньої міграції в Україні та існуючі механізми з їх врегулювання, проведено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду впровадження політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб та виокремлено основні притаманні їм недоліки та переваги, на основі результатів аналізу проведених моніторингових оцінок потреб внутрішньо переміщених осіб визначено основні актуальні проблеми їх інтеграції, сформовано перелік основних інструментів моніторингу потреб, цільових програм і практик; досліджено практичні методи перетворення внутрішньо переміщених осіб у проактивний ресурс для розвитку громад, а також розроблено та запропоновано рекомендації щодо формування адаптивної стратегії партнерства громади і внутрішньо переміщених осіб.

*Ключові слова:* внутрішньо переміщені особи, статус внутрішньо переміщених осіб, внутрішня міграція, політика інтеграції, локальні механізми інтеграції, моніторинг потреб, проактивний ресурс, адаптивні стратегії партнерства, соціальне підприємництво.

## SUMMARY

***Vlashchenko V.E.*** Integration of internally displaced persons into territorial communities of Ukraine under martial law.

Thesis for a bachelor's degree in speciality 281 «Public management and administration». University of Customs and Finance, Dnipro, 2024.

The aim of this thesis is to justify the directions for implementing the policy of integrating internally displaced persons (IDPs) into the territorial communities of Ukraine under martial law, based on the assessment of IDPs' needs and transforming them into a development resource.

The thesis explores the concept of «internally displaced person» and the specifics of their status, analyzes the legal framework for internal migration processes in Ukraine and existing mechanisms for their regulation, conducts a comparative analysis of foreign experiences in implementing IDP integration policies, highlighting their main disadvantages and advantages. Based on the results of analyzing monitoring assessments of IDP needs, the main current issues of their integration are identified, a list of key tools for monitoring needs, targeted programs, and practices is formed. Practical methods of transforming internally displaced persons into a proactive resource for community development are also researched, and recommendations for developing an adaptive partnership strategy between the community and IDPs are proposed.

*Keywords:* internally displaced persons, IDP status, internal migration, integration policy, local integration mechanisms, needs monitoring, proactive resource, adaptive partnership strategies, social entrepreneurship.

### *Список публікацій здобувача*

1. **Vlashchenko V.** Features of the mechanism of integration of internally displaced persons in Ukraine. *International Conference on Corporation Management-2024*. Scientific Center of Innovative Research. P. 33. DOI: 10.36690/ICCM-2024. URL: <https://conf.scnchub.com/index.php/ICCM/ICCM-2024/paper/view/727>

## ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	9
1.1. Сутність політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб	9
2.1. Зарубіжний досвід реалізації політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб та міжнародний досвід оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб	17
РОЗДІЛ 2. СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ	25
2.1. Правове забезпечення процесів вимушеного переселення та стан вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб	25
2.2. Місцеві цільові програми та практики залучення внутрішньо переміщених осіб до участі в місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану	33
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У РЕСУРС РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	44
3.1. Внутрішньо переміщені особи як проактивний ресурс територіальної громади: економічна активність, соціальне підприємництво та самоорганізація	44
3.2. Формування адаптивної стратегії партнерства внутрішньо переміщених осіб та приймаючих громад (на прикладі Царичанської ТГ Дніпропетровської області)	52
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	75

## ВСТУП

Повномасштабна збройна агресія Російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила найчисельніші міграційні процеси з часів Другої світової війни. Мільйони вимушених мігрантів перетнули кордон з метою пошуку тимчасового місця проживання та правового захисту в інших державах світу, та майже така ж кількість громадян змінила своє постійне місце проживання в межах території України. Тому, спираючись на те, що громадяни та їх безпека є найбільшою цінністю для держави, обов'язковим завданням для неї є забезпечення захисту та реалізації прав і свобод цієї категорії населення, задоволення їхніх потреб, створення належних умов проживання, всебічна підтримка та інтеграція в новій громаді.

Первинна реакція органів державної влади та місцевого самоврядування, разом із міжнародними організаціями та представниками громадянського суспільства на раптове масштабне переселення громадян в умовах воєнних дій, коли абсолютно всі сфери діяльності держави знаходяться в критичному стані, змогли дати хороший результат в короткочасних масштабах. Але враховуючи те, що з початку воєнних дій минуло два роки, протягом яких за останніми даними Міністерства соціальної політики тільки кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо-переміщених осіб (далі – ВПО) сягнула 4,9 мільйонів, а воєнні дії ще не закінчилися, чим змушують цю цифру щоденно зростати, надзвичайно важливо сприяти розробленню програм, що мають довготривалий характер, а саме програм з інтеграції внутрішньо-переміщених осіб [1].

Насправді, досвід вирішення питання інтеграції ВПО є в Україні досить широким, адже він накопичувався протягом 10 років розгортання збройного конфлікту на сході країни. Теоретично розроблені та практично застосовані різні заходи, методи та інструменти, які постійно досліджувалися та

удосконалювалися різними науковцями, політиками чи активними представниками громадського суспільства. Але цих напрацювань недостатньо в умовах міграційної кризи, що виникла з початком повномасштабної війни, адже кількість новоприбулих громадян, які потребують захисту, в кожній громаді України пропорційно в тисячі разів більше, ніж це було до 2022 року. Окрім кількості внутрішніх мігрантів, необхідно враховувати і те, що більшість із них довго не матимуть можливості повернутися до свого попереднього, постійного місця проживання, а велика кількість взагалі не повернеться, адже втратили житло внаслідок бойових дій.

Уже сьогодні, як свідчать дані опитувань, близько 20% ВПО взагалі не планують повертатися додому, навіть якщо війна закінчиться. Тому розроблення нових методів та програм інтеграції ВПО в громади, спираючись на досвід довоєнного періоду та дані моніторингу проблем, які визначають самі ВПО, є надзвичайно актуальним завданням сьогодні. З іншої сторони, ще більшої важливості якісній інтеграції ВПО надає те, що приплив великої кількості нових громадян для громад може розглядатися як потужний ресурс для розвитку. Релокований бізнес, велика кількість кваліфікованих кадрів, дітей та молоді, нових ідей та потенціалу може дати поштовх для підвищення соціально-економічного потенціалу виснажених урбанізаційними процесами багатьох сіл і містечок. Тим більше, проблемою інтеграції ВПО зараз зацікавлені багато міжнародних та національних стейкхолдерів, спільна діяльність з якими може також дати нові можливості та перспективи для розвитку громад. Таким чином, питання соціальної інтеграції ВПО до життя територіальної громади заслуговує на окрему дослідницьку увагу.

Об'єкт дослідження – процеси вимушеного переселення та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади.

Предметом дослідження є інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади України в умовах воєнного стану.

Мета дипломної роботи полягає в обґрунтуванні напрямів реалізації політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб до територіальних громад України в умовах воєнного стану на основі оцінювання потреб ВПО та перетворення їх на ресурс розвитку.

Завдання дослідження полягають у наступному:

- визначити сутність явища вимушеного переселення, статусу внутрішньо переміщених осіб, політики інтеграції;
- дослідити зарубіжний досвід реалізації політики інтеграції ВПО та міжнародний з оцінювання їх потреб;
- проаналізувати правове забезпечення процесів вимушеного переселення в Україні;
- з'ясувати стан, проблеми, програми та практики залучення ВПО до участі в місцевому самоврядуванні;
- запропонувати механізми перетворення ВПО на проактивний ресурс розвитку територіальних громад;
- розробити рекомендацій з формування адаптивної стратегії партнерства внутрішньо переміщених осіб та приймаючих громад (на прикладі Царичанської ТГ).

Дослідженням питання визначення статусу ВПО, їх прав та обов'язків, політичної та соціальної інтеграції ВПО, економічного та психологічного аспекту інтеграції присвячені праці таких науковців, як Алімова І., Аракелова І., Бакаєв Ю., Балабан О., Балусьва О., Бурбула О., Зайцева І., Логвинова М., Менджул М., Паніна Ю., Стоян О., Храпська А., Чиркін А., результати аналізу напрацювань яких і стали теоретичною базою даного дослідження.

Під час написання роботи використовувалися загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез, узагальнення, аналогія, методи дедукції та індукції. Серед спеціальних методів наукового пізнання було застосовано нормативний, статистичний, формальний, порівняльний, ретроспективний та

системний аналіз, моделювання. Також у даній роботі було проведено детальний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють сферу інтеграції ВПО та гарантують їхні права та обов'язки, цільові програми, адаптивні стратегії різних громад.

Логіка проведеного дослідження зумовила таку структуру роботи: три розділи з двома підрозділами в кожному (загалом 6 підрозділів) та висновки, загальний обсяг яких складає 76 сторінок, список використаних джерел, 2 додатки. Список використаних джерел містить 58 найменувань.



## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

#### 1.1. Сутність політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб

Історія більшості країн світу, і Україна не є виключенням, переповнена локальними та міждержавними військовими конфліктами, надзвичайними природними явищами, техногенними катастрофами та іншими подіями негативного характеру, що змушували і змушують корінне населення покинути місце їхнього постійного проживання внаслідок загрози для їхнього життя. Тому термін «вимушений мігрант», який об'єднує в собі поняття «біженець», «особа, яка шукає притулку» та «внутрішньо переміщена особа», є не новим, як для міжнародного, так і для національного досвіду. Дані терміни мають спільну причину виникнення – зміна місця проживання через загрозу життю. Але відрізняються тим, що поняття «біженець» та «особа, яка шукає притулку» означають зовнішнє переселення громадян, що передбачає перетин адміністративного кордону країни громадянства. Внутрішньо переміщені особи ж – є особливою категорією вимушених мігрантів, яка покинувши місце свого постійного проживання, переміщується в більш безпечний регіон, але не перетинає міжнародно визнаного кордону своєї держави. Саме недобровільний характер цього переміщення та неперетин державних кордонів і є першопочатковою ознакою внутрішньо переміщеної особи. Ці ознаки зазначав представник генерального секретаря ООН з питань внутрішнього переміщення, тоді коли виникла проблема ВПО на міжнародному рівні, але самого визначення даного терміну законодавчо закріплено ще не було [2].

Сьогодні поняття внутрішньої міграції достатньо відоме, законодавчо закріплене та всебічно удосконалене з урахуванням нових нюансів, але так

було не завжди. До 1990-х років на міжнародній арені апелювали поняттям «біженець», яке було введено у вжиток після Першої світової війни. Перші спроби в цьому процесі були здійснені в результаті діяльності Ліги Націй, але офіційно закріплено поняття «біженець» у законодавстві було в статуті створеної після Другої світової війни Міжнародної організації в справах біженців. А сучасне визначення поняття «біженець» було зафіксовано в Статуті Управління Верховного комісара в справах біженців. У цьому тлумаченні біженцем визнається особа, яка шукає притулку за межами своєї країни та має достатньо обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою віросповідання, політичних переконань, раси чи громадянства, але не користується захистом країни свого громадянства. Пізніше у Конвенції ООН «Про статус біженців» до цього визначення доєдналася ознака належності до певної соціальної групи, а також враховано випадок невизначеного громадянства. Пізніше через неуніверсальність застосування поняття «біженець», окремо було закріплено термін «особа, яка шукає притулку». Та все ж під вищенаведені існуючі категорії, створені для них правові механізми, а отже і міжнародно-правовий захист не підпадали люди, які вимушено покинули своє місце проживання, але з певних причин не наважилися перетнути державний кордон.

Як зазначають у своїй роботі Менджул М.В. та Паніна Ю.С. формуванню та законодавчому закріпленню нового виду вимушених мігрантів у міжнародному правовому полі, перешкоджало, перш за все, традиційне уявлення про державний суверенітет, відповідно до якого держави самі вирішували питання положення їхніх громадян [3]. Іншими словами, міжнародна допомога та підтримка внутрішньо переміщених громадян у той час могла розцінюватися як втручання у внутрішні справи держави, адже внутрішньо переміщена особа, залишившись на території своєї держави, залишається під її юрисдикцію і захистом.

Першою та основоположною правовою базою на міжнародному рівні для внутрішньо переміщених осіб стали затверджені у 1998 році Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни ООН, в яких було вперше виокремлено внутрішньо переміщених осіб в нову категорію населення та закріплено англійський відповідник терміну «internally displaced person». Тлумачення цього терміну в даному документі наводиться як: «внутрішньо переміщеними особами вважаються особи або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон» [4]. Ці принципи не мають обов'язкової юридичної сили, але є загальною базою творення національних законодавств в сфері забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб різних країн світу.

Попри те що, відповідно до закріпленого в «Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни», внутрішньо переміщені особи з'явилися в Україні ще в 1986 році, коли внаслідок техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС було евакуйовано в безпечні регіони країни близько 150 тисяч громадян, визначенню поняття ВПО у національному законодавстві було приділено увагу лише у відповідь на масові переселення в 2014 році під час окупації АР Крим та воєнного конфлікту в Донецькій та Луганській областях [2]. 20 жовтня 2014 року був прийнятий ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», в якому і закріпили визначення терміну ВПО. Відповідно до статті 1 цього закону: «Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації,

повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [5].

Об'єднавши національне та міжнародне визначення даного поняття, можна виокремити такі ознаки внутрішньо переміщеної особи як: наявність громадянства України, або права на постійне проживання в ній, вимушений характер переселення, зміна місця проживання в межах визначених кордонів, обґрунтовані підстави для зміни місця проживання, потреба у захисті прав та свобод. Так само опираючись на вищенаведені визначення можна зробити висновок і про причини виникнення явища внутрішнього переміщення осіб. В загальному ці причини можна об'єднати в одну тематику – несуть загрозу життю та нормальному існуванню особи. Це можуть бути політичні причини, до яких можна віднести збройні конфлікти, громадянські війни, міждержавні війни, політичні репресії, переслідування за ознаками віросповідання, раси, національності, належності до певної соціальної групи, чи за певними політичними переконаннями. Також виокремити можна природні причини, а тобто природні катастрофи, стихійні лиха, екологічні зміни, техногенні катастрофи та будь які надзвичайні ситуації. Окрім цього, порушення прав та свобод людини, чи будь-який повсюдний прояв насильства. Логвинова М.О у своїй статті також до причин вимушеної міграції відносить, окрім вище визначених, впровадження проектів соціально-економічного розвитку, що включає будівництво гребель для гідроенергетики та іригації, видобуток корисних копалин, будівництво доріг, портів, аеропортів, створення природоохоронних парків, заповідників, біосферних проектів, тощо [2].

У загальному статус ВПО є правом людини, яка покинула небезпечну територію на отримання належного захисту від своєї держави. Підтвердженням статусу ВПО, в свою чергу, є довідка про взяття на облік, яка видається органом соціального захисту населення, Центром надання адміністративних послуг, або уповноваженою особою громади безстроково після звернення такої особи із заявою та документами, що посвідчують

особу, громадянство України, або спеціальний статус чи свідоцтво про народження. Підставою для надання такого статусу, відповідно до статті 4 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є проживання на території, де виникли обставини, зазначені в статті 1 цього Закону, на момент їх виникнення [5]. З початком збройного конфлікту на сході країни в 2014 році, ця підстава поширювалася на людей, які проживали в населених пунктах Донецької та Луганської областей, що зазначалися в Переліку затвердженому Розпорядженням КМУ № 1085-р від 07.11.2014 р. Але з початком повномасштабної війни даний перелік доповнили, тому спираючись на перелік, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 204 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка», можна зробити висновок, що мають право на отримання статусу ВПО особи, які перемістилися після 24 лютого 2022 року з Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей та міста Києва [6]. Отже, внутрішньо переміщена особа, окрім подання заяви, встановленої форми, має також довести, що вона проживала на території визначених в новому переліку областей України. Таким чином, для надання довідки про взяття на облік, відповідно до частини 7 статті 4 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», необхідна відмітка про реєстрацію місця проживання у вищенаведених адміністративно-територіальних одиницях, або ж за відсутності такої, важливо надати докази, що підтверджують проживання на території визначених регіонів країни, з яких здійснюється переміщення у зв'язку з воєнними діями [5]. Важливою модернізацією є і те, що на практиці статус ВПО, може отримати і людина, яка переміщується в межах однієї із

визначених Переліком областей, в якій вона постійно проживала до цього, але змінює територіальну громаду.

Отримання довідки ВПО є правом, а не обов'язком, але цей статус відповідно до чинного законодавства, надає можливість даній категорії людей отримати необхідну фінансову, гуманітарну, благодійну допомогу та реалізувати інші права зазначені в ст. 9 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». А саме відновити необхідні документи, реалізувати право на безпечні умови життя та створення належних умов для постійного та тимчасового проживання, оплати комунальних послуг в місцях компактного поселення та безоплатного тимчасового проживання протягом 6 місяців, отримати необхідні лікарські засоби та медичну допомогу, влаштувати дітей до закладів дошкільної освіти та загальноосвітніх закладів, отримати адміністративні та соціальні послуги, забезпечити зайнятість, отримати пенсійне забезпечення, тощо [5].

Отже отримання довідки про взяття на облік є відправною точкою в процесі запуску механізму інтеграції внутрішньо переміщеної особи в нове місце проживання. Самі загальні механізми інтеграції ВПО в Україні були розроблені та застосовані на практиці ще в період з 2014 року. Але в рамках повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, кількість внутрішньо переміщених осіб стрімко зросла настільки, що старі механізми почали потребувати удосконалення та приділення більшої уваги, ресурсів та залучення більшої кількості допоміжних суб'єктів. За основу було взято Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб на період до 2024 року, що була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 28 жовтня 2021 року.

Даний документ визначає 6 цілей щодо комплексного та повного вирішення проблеми інтеграції ВПО: реалізація житлових та майнових прав внутрішньо переміщених осіб, працевлаштування та освіта внутрішньо переміщених осіб, реалізація права на соціальний захист ВПО, забезпечення

ВПО якісним медичним обслуговуванням, забезпечення доступу до всіх необхідних документів, інтеграція в суспільство [7]. Ця ж Стратегія стала основою для складання місцевих стратегій в кожній із приймаючих територіальних громад, які ґрунтувалися на вищенаведених цілях, як на основних аспектах задоволення потреб ВПО, а до кожної з них формуються завдання та ланцюги заходів для їх виконання, з врахуванням особливих умов наявних в територіальних громадах (далі – ТГ). І головний успіх в процесі інтеграції ВПО в умовах критичної ситуації, яка потребує швидкої реакції за умови обмежених ресурсів, залежить від комплексного підходу та співпраці між урядом, міжнародними організаціями, громадським сектором та самими ВПО. Тому, як показує практика, ключовим суб'єктом в процесі інтеграції ВПО є не тільки органи державної влади та місцевого самоврядування – велику частку роботи перейняли на себе представники громадянського суспільства (громадські організації, благодійні фонди, тощо), які беруть активну участь в розробленні програм інтеграції ВПО, надають різноманітну гуманітарну та матеріальну підтримку, досліджують потреби ВПО та проблеми, які виникають під час реалізації заходів з їхньої інтеграції, розробляють механізми, щодо усунення прогалин в програмах інтеграції та організовують різноманітні акції доступного працевлаштування, освіти, перекваліфікації та позашкільного розвитку дітей, психологічної підтримки, тощо. Разом з цим, міжнародні організації також є активним суб'єктом підтримки ВПО, які розробляють різні гуманітарні програми та надають фінансову підтримку.

Частиною механізму інтеграції ВПО є і самі ВПО, яких залучають до процесу розроблення досконаліших програм інтеграції, опитувань та моніторингів наявних проблем та втілення цих механізмів. З такою метою 4 серпня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову «Про затвердження Типового положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб», якою рекомендовано обласним, районним, місцевим

радам та органам місцевого самоврядування затвердити відповідні положення, а також організувати дані Ради на кожному адміністративно-територіальному рівні. Формування цих рад дасть можливість взяти участь «...у реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО, сприяння діяльності територіальних громад у розвитку ефективних механізмів їх адаптації та інтеграції»[8]. Інструментами, якими має бути досягнута вищезазначена мета, було визначено: розгляд питань, що належать до сфери захисту прав внутрішньо переміщених осіб, проведення аналізу та моніторингу у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб, подача рекомендацій, пропозицій, висновків, проєктів, розроблених за результатами роботи, участь у розробці місцевих програм з питань забезпечення та захисту прав ВПО, співпраця з благодійними та громадськими організаціями, залучення фінансування на виконання програм та заходів, організація різних заходів.

Отже, сутність політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб полягає у створенні та впровадженні комплексу заходів, спрямованих на забезпечення успішної адаптації та включення цих осіб в нові громади після внутрішнього переміщення через конфлікти, катастрофи, насильство або інші причини. Основними складовими такої політики є: правова база, соціальні послуги, житлова інтеграція, освіта чи працевлаштування, участь у прийомній громаді, моніторинг та оцінка. Децентралізація влади в Україні надала більше можливостей та повноважень місцевому самоврядуванню, внаслідок чого політика інтеграції має загальнодержавний та локальний вимір. Правничою основою наявних механізмів інтеграції ВПО є Конституція України та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Статтями даного Закону закріплено визначення та статус внутрішньо переміщених осіб, їхні права та обов'язки разом із методами їх реалізації, положення про обік та Єдину інформаційну базу для ВПО, а також повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування в



питаннях забезпечення прав і свобод ВПО та умови їх взаємодії між собою з даною метою. На загальнодержавному рівні теоретичною основою для даних механізмів є удосконалена Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а для локального рівня є адаптивні стратегії, сформовані на основі загальної Стратегії, окремо кожною приймаючою громадою. Практично дані механізми впроваджуються за допомогою таких інструментів як: міжнародна підтримка, інформаційне забезпечення, соціальні програми та послуги, місцеві інтеграційні програми, тощо.

## **1.2. Зарубіжний досвід реалізації політики інтеграції внутрішньо переміщених та міжнародний досвід оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб**

Інтеграція ВПО стала викликом не тільки для України, а й для низки інших держав світу, котрі також вимушені були удосконалювати законодавче підґрунтя, розробляти стратегії та програми інтеграції, створювати нові та удосконалювати існуючі механізми житлової та соціальної політики, проводити моніторинг потреб тощо. Значний досвід в даному питанні мають Грузія, Туреччина, Молдова, Азербайджан, Хорватія, Афганістан, Боснія та Герцеговина, який може бути корисним для України, з метою аналізу, порівняння, запозичення найкращих практик та врахування помилок.

Спершу хотілось би розглянути досвід Грузії – держави, яка ще в 1992, а потім і в 2008 роках стикнулася із масовим внутрішнім переселенням громадян, спричиненим вторгненням спільного з Україною ворога. Окрім цього, схожою рисою було і те, що переселення проводилося хаотично, через раптовість його характеру. Таким чином, переселенців спочатку заселяли в готелі, лікарні, школи, студентські гуртожитки, санаторії різних міст і сіл, не враховуючи вимог довготривалої перспективи, які включали необхідність роботи закладів за прямим призначенням в майбутньому, можливості

інфраструктури, наявність робочих місць, тощо. Ці вимоги стали ключовими тільки з перебігом певного часу, коли керівництво держави усвідомило, що конфлікт та його наслідки не будуть короткочасними і одразу повернути ВПО назад не вдасться. Тоді представників ВПО переселили в спеціально організовані центри, або реконструювали частину приміщень, в які були тимчасово заселені ВПО та передали їх у власність, але політика держави все одно довгий час була спрямована більше на повернення переселенців додому, ніж на інтеграцію їх в новому місці проживання [9]. Уже пізніше було прийнято Закон «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій» та поступово розроблена та затверджена «Державна стратегія інтеграції ВПО» та окремо План заходів для її реалізації, який кожні два роки мав оновлюватися відповідно до даних проведеного моніторингу та оцінки результатів та наявних потреб-проблем. А також прийняті правила та критерії забезпечення довгостроковими рішеннями щодо проблеми житла ВПО. Згодом утворений Комітет у справах біженців, який згодом було реформовано у Міністерство у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії [10]. Створення окремої структури, яка своєю метою має розробку політики інтеграції ВПО та опікується всіма аспектами надання допомоги даній категорії населення, що включає надання житла, фінансової підтримки, доступ до якісної освіти та медицини, страхування, надання необхідних соціальних послуг, підтримка у вирішенні психологічних та побутових проблем, сприяння працевлаштуванню та перекваліфікації, тощо, показало серйозність ставлення держави до питання інтеграції ВПО.

Уряд Грузії визначив три головних напрямки інтеграції ВПО: забезпечення житлом, підвищення соціально-економічних умов та широка інформаційна кампанія, метою якої було ознайомлення суспільства з потребами нової категорії населення [11]. Перше питання було і є найгострішим для Грузії, як уже зазначалося вище, воно вирішувалося

спочатку наданням спільного житла у новостворених центрах для ВПО. Потім, ключовим моментом стало надання права на приватизацію житла. А також практикувалася допомога в наданні іпотечних кредитів, викуп нових помешкань у забудовників та будівництво багатоквартирних будинків для ВПО чи котеджних містечок та викуп сільських будинків. В основі механізму розподілу житла лежить принцип забезпечення в першу чергу найбільш уразливих сімей, що реалізується через розроблену система ранжування, яка, на жаль, є недосконалою. Але основною проблемою, яка сповільнює житлову політику щодо ВПО є недостатність коштів, адже основним фінансовим джерелом є бюджет держави, а залучення міжнародних ресурсів з кожним роком скорочується, що гальмує процеси інтеграції [12]. Як наслідок, досі актуальною є проблема проживання великої кількості ВПО в колективних центрах, що зміцнило їх безініціативність та залежність від допомоги.

Принагідно розглянемо досвід інтеграції ВПО Азербайджану. Процеси внутрішньої міграції у цій державі були спричинені збройним територіальним конфліктом з Вірменією за контроль над Нагірним Карабахом, що тривав з 1988 по 1994 рік, і після розпаду Радянського Союзу, набув міждержавного характеру, та спалахує іноді до теперішнього часу. Азербайджан сьогодні вже має достатньо розвинену політику інтеграції ВПО, значно збільшене фінансування даного напрямку, що забезпечується, насамперед, активним продажем нафти, але однією із найбільших проблем у цьому питанні, була її відсутність протягом перших 5 років конфлікту. Величезна кількість громадян, що вимушені були мігрувати були позбавлені належної уваги з боку держави, ба навіть не мали законодавчо закріпленого статусу, адже вся увага була направлена на оборонно-військову сторону. Ця ситуація змінилася лише в 1992 і 1999 роках, коли було прийнято закон «Про статус біженців та вимушених переселенців» та закон «Про соціальний захист вимушених переселенців і осіб, прирівняних до них», зміст яких надавав ВПО широкий спектр соціальних гарантій: надання тимчасового

житла, матеріальної допомоги, якісних освітніх, медичних та необхідних соціальних послуг, за потреби розміщення людей з інвалідністю та людей похилого віку у спеціалізованих закладах, сприяння працевлаштуванню та перекваліфікації, при якій виплачується середня заробітна плата спеціальності, яка здобувається, протягом навчання. Так само як і в Грузії, Уряд Азербайджану створив окрему інституцію для реалізації політики інтеграції ВПО – Державний комітет Азербайджанської Республіки у справах біженців та вимушених переселенців. Помітно вагомим напрямком інтеграційної політики ВПО в досвіді Азербайджану є навчання та працевлаштування. Цікавою особливістю притаманною політиці інтеграції ВПО в цій країні є те, що окрім загальних гарантій, школярам ВПО на безоплатній основі надаються підручники та необхідне приладдя, а для студентів існує система компенсації плати за навчання у державних закладах освіти та надання пільг на оплату навчання в приватних [11]. З метою сприяння працевлаштуванню та ведення підприємницької діяльності ВПО, через створення нових робочих місць та надання квот в державних організаціях, або залучення їх до сезонних робіт, було засновано Спеціальний фонд захисту вимушених переселенців. У напрямку працевлаштування було прийнята ще «Державна програма з покращання житлових умов і підвищення рівня зайнятості біженців та вимушених переселенців», яка супроводжувалася також численними державними програмами професійного навчання ВПО [9]. З назви цієї Державної програми зрозуміло, що ще одним важливим напрямком інтеграції ВПО було і є забезпечення житлом. У рамках даної програми фінансування підтримки ВПО було збільшено у 10 разів, що за даними проекту Shelter Cluster Ukraine дало можливість збудувати 82 тимчасових помешкань, якими задовольнили потребу в тимчасовому розміщенні 180 000 ВПО [13]. Ці помешкання, було забезпечено необхідною соціально-технічною інфраструктурою – прокладено дороги, водогін та газопроводи, відкрито спортивні та музичні центри,

школи, амбулаторії, тощо. Але важливим нюансом є те, що політика підтримки ВПО все ж кінцевою метою має репатріацію – урядом розроблена «Програма забезпечення повернення», яка має вступити в дію після підписання мирного договору з Вірменією, адже збройні спалахи досі є актуальними. Отже, проживання ВПО в новобудовах є тимчасовим, тому на відміну від практик Грузії, право власності на землю та житло не передається вимушеним переселенцям, які мають тимчасовий статус.

Ще одна країна сусід з унікальним досвідом інтеграції ВПО – це Молдова, міграційні процеси в якій виникли через збройний конфлікт у Придністров'ї у 1992 році та мали доволі короткотривалий хоч і масштабний характер. Адже після завершення бойових дій, за домовленості з Російською Федерацією, майже всі вимушені мігранти повернулися на території постійного місця проживання, за 6 000-10 000 громадян, які залишились на новому місці і вже вважаються інтегрованими. Тому сьогодні існування представників такої категорії як ВПО у Молдові не фіксується. Хоча проблеми досі існують, а деякі громадяни досі покидають Придністров'я з певних причин, але про їх статус інформації немає. У відповідь на приплив ВПО на початку збройного конфлікту уряд Молдови прийняв постанови для надання миттєвої підтримки. Було створено тимчасову Республіканську комісію з координації дій щодо матеріального забезпечення біженців, закріплено статус ВПО, а головними напрямками діяльності обрано: надання житла, матеріальної допомоги та сприяння у працевлаштуванні [14].

По-перше, тимчасове житло мало надаватися на п'ятирічний термін, після чого передбачалася заміна його на постійне. У 2004 р. уряд затвердив «План дій із забезпечення ВПО житлом», у якому житло передбачалося надавати не на безоплатній основі, а за відкриття безвідсоткової кредитної лінії на 25 років, відсотки за які покривалися Міністерством фінансів, а у разі якщо представник ВПО брав участь у захисті країни, то 50% кредиту

покривалося з державного бюджету. Було профінансовано будівництво та придбання житла для внутрішніх переселенців [13].

По-друге, надавалася одноразова матеріальна допомога, виплати на харчування, мінімальна заробітна плата у разі безробіття, пенсії та всі необхідні соціальні виплати. Щодо третього напрямку, то були здійснені матеріальні стимулюючі заходи для переселення ВПО в сільську місцевість, де є більше робочих місць [14]. Організація цих заходів та роботу з ВПО було покладено на місцеві органи влади, та Міністерство праці, соціального захисту та сім'ї, де існував департамент міграції. З цього випливає ознака короткочасності політики інтеграції ВПО, що підтверджується поняттям «тимчасові заходи», що міститься у законах Прийнятих урядом Молдови, щодо ВПО. Отже, основною проблемою є відсутність довгострокових проєктів та системного підходу з інтеграції внутрішніх мігрантів, а також «ігнорування» переміщених після замороження конфлікту осіб із Придністров'я, адже вони не мають статусу ВПО.

Проаналізувавши досвід вирішення проблеми ВПО Грузії, Молдови та Азербайджану, можна зробити такий підсумок універсального алгоритму дій. Перш за все, звичайно, миттєва реакція, що включає надання тимчасового житла, речей першої необхідності та продуктів, психологічної допомоги. Далі важливим є законодавче закріплення статусу ВПО, їх прав, свобод та обов'язків, розроблення Програми чи Стратегії інтеграції ВПО в новий регіон проживання, що спирається на Керівні принципи ООН (які, до речі, прийняла кожна із аналізованих країн) та план дій по їх реалізації. Наступним етапом є утворення окремої інституції, що відповідатиме за формування єдиної політики щодо ВПО, а також опікуватиметься наданням їм соціальних послуг, допомоги та підтримки. Третій аспект це забезпечення нетимчасовим житлом. У даному випадку житлова стратегія і вибір посильних але дієвих заходів з її реалізації має формуватися у відповідності з наявними ресурсами держави та можливістю фінансування: безвідсоткові

кредити на житло, компенсація за втрачене житло, використання наявного житлового фонду чи побудова нових помешкань колективного чи окремого проживання тощо. Важливим є також передача права власності ВПО на житло – це є вагомим кроком в інтеграції та набуття постійного статусу. Поширеним заходом щодо підтримки належного рівня життя ВПО є окремі податкові пільги та часткові компенсації вартості комунальних послуг. Далі є важливим надання якісних соціальних послуг. Пріоритетними є також навчання, що стимулюється різними пільгами, грантами, програмами перекваліфікації, та працевлаштування ВПО. Особливо дієвим є метод стимулювання розселення ВПО в сільській місцевості, використаний Молдовою, щоб знизити концентрацію переселенців в містах, яка спричиняє дефіцит робочих місць. Часто держави використовують метод надання ділянки в сільській місцевості, залучення до сезонних чи громадських робіт з благоустрою, користуються міжнародними проектами працевлаштування, надають особливі умови та преференції для бізнесу, за умови працевлаштування ВПО, а також стимулюють утворення малого підприємництва серед ВПО.

Також можна зробити висновок щодо найпоширеніших проблем. Основною спільною рисою у вирішенні питання ВПО у всіх трьох проаналізованих держав є переконання, що питання вимушеного переселення є тимчасовим, а також надмірна концентрація на питанні повернення ВПО до постійного місця проживання, що перевищує увагу до їх належної інтеграції на новому місці проживання. Адже збройні конфлікти можуть залишатися невирішеними протягом невизначено довгого періоду часу, а неналежне ставлення до потреб громадян, що вимушені були покинути своє місце проживання, може призвести до суспільної напруги та загострення ситуації ще й всередині держави. Окрім того, чим раніше держава зможе забезпечити системний підхід з довготривалими заходами інтеграції ВПО, тим швидше

почнуть зростати показники економічного та соціального потенціалу держави, що особливо важливо в часи кризи.

Також актуальною проблемою досі залишається недостатність фінансування, через яку багато переселенців досі не мають власного житла і живуть у тимчасово наданих приміщеннях, часто колективно. З цього випливає інша поширена проблема, яка стає на шляху інтеграції не тільки вищерозглянутих держав, але й у Сербії, Туреччині та інших державах є пасивність та інертність самих ВПО, першопричиною чого було і є проживання в спеціально організованих містечках чи колективних місцях проживання, які створили для них ізольовані від представників нової громади умови. Таким чином, ВПО не контактують і не прагнуть стати частиною нового соціуму, а через постійне надання гуманітарної допомоги та підтримки держави, не прагнуть покращувати умови свого життя чи самоутримуватися. На цю неохочість ВПО до самостійної інтеграції впливає і державна політика концентрації на репатріації. Тому важливо залучати міжнародне фінансування, державні та приватні інвестиції і сприяти розселенню ВПО, а також працевлаштуванню та залученню до соціального життя громади. Наприклад, у Грузії для протидії інертності представників приймаючої громади задіяла посилену інформаційну кампанію щодо потреб нової категорії громадян, адже небайдуже ставлення суспільства має велике значення в інтеграції ВПО.



## РОЗДІЛ 2

### СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

#### **2.1. Правове забезпечення процесів вимушеного переселення та стан вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб**

Правове забезпечення процесів вимушеного переселення, як і будь-якої іншої діяльності та сфери життя суспільства, включає в себе розробку та прийняття правових актів, їхню інтерпретацію та застосування, контроль за дотриманням законів та забезпечення відповідальності за їх порушення. Адже, правове забезпечення є основою демократичного суспільства і гарантує права та свободи громадян. Тому з метою захисту прав, свобод та інтересів внутрішньо переміщених осіб, як представників особливої категорії суспільства, також було розроблено низку законів, правил, політик і процедур, які постійно допрацьовуються та удосконалюються.

Головним гарантом забезпечення прав і свобод українського народу, що включає і ВПО, є Конституція України. Але першим і основним нормативно-правовим актом, що унормовує і захищає питання пов'язані з внутрішньо переміщеними особами залишається Закон України «Про забезпечення прав і обов'язків внутрішньо-переміщених осіб» прийнятий у жовтні 2014 року. В первинному своєму вигляді даний закон не був досконалий та мав багато прогалин, тому його редакція протягом 9 років оновлювалася 22 рази, так щоб актуальна редакція відповідала сучасним умовам. Даний Закон закріплює поняття «внутрішньо переміщена особа», визначає основні принципи обліку ВПО та реєстрації місця проживання, визначає механізм забезпечення основних прав ВПО, закріплює повноваження Кабінету міністрів, центральних та місцевих органів влади, а також органів місцевого самоврядування щодо захисту прав і свобод ВПО та

принципи їх взаємодії, підстави для скасування дії довідки про взяття на облік, механізм оскарження рішень, дій чи бездіяльності вище перелічених органів, принципи фінансування, міжнародної співпраці, сприяння надання кредитів ВПО та відповідальність за порушення цього закону [5].

Нормативно-правову базу в питанні забезпечення житлових прав ВПО доповнюють наступні нормативно-правові акти. Житловий кодекс України, Глава 4-1 якого присвячена користуванню жилими приміщеннями фондів житла для тимчасового проживання. У пункті 3 статті 132-1 зазначається, що дані приміщення надаються особам, яких визнано біженцями чи особами, які потребують додаткового захисту, та громадянам, які вимушені залишити жиле приміщення внаслідок його аварійного стану, стихійного лиха або з інших підстав, які загрожують стану та безпеці відповідного жилого приміщення, у порядку, встановленому законом [14]. А наступною статтею визначено порядок надання такого житла та умови користування таким житлом.

Кодексом цивільного захисту України регулюються правовідносини, що стосуються захисту населення та їх майна від надзвичайних ситуацій. Збройну агресію РФ проти України можна віднести до надзвичайної ситуації за визначенням наведеним у пункті 24 статті 2 цього Кодексу, в моменті «небезпечна подія, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території»[15]. Отже, дія приписів Кодексу цивільного захисту охоплює і захист внутрішньо переміщених осіб і є частиною правового забезпечення процесів внутрішнього переміщення. Він визначає основні заходи соціального захисту, що включає надання житла, медичної, психологічної, гуманітарної допомоги та виплати компенсації, а також та відшкодування матеріальних збитків. Гарантовані Конституцією права на соціальний захист реалізуються також і через низку інших

прийнятих нормативно-правових актів, наприклад, таких як Постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 1 жовтня 2014 року «Про облік внутрішньо переміщених осіб», Постанова КМУ від 8 червня 2016 року «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», Постанова КМУ від 20.03.2022 «Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», Постанова КМУ від 30.03.2023 р. «Про затвердження порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу», Постанова КМУ від 26.06.2019 «Про затвердження порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання» тощо [19].

Виконуючи пункт 3 статті 10 ЗУ «Про забезпечення прав і обов’язків внутрішньо-переміщених осіб», КМУ приймає комплексні державні цільові програми щодо підтримки та соціальної адаптації ВПО із визначенням джерел та обсягів їх фінансування. І за 10 років існування проблематики ВПО можна простежити певну еволюцію таких цільових програм. Першим прикладом може слугувати прийнята в 2015 році «Комплексна державна програма щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року». Специфіка даної концепції ґрунтувалася на впровадженні заходів миттєвого реагування та, розраховуючи на швидке вирішення конфлікту в Донецькій та Луганській областях, створенні умов для повернення внутрішньо переміщених осіб. Отже, план довгострокових інтеграційних заходів не передбачався.

У 2016 році була розроблена Концепцію Державної цільової програми відновлення та розбудови миру у східних регіонах України та Програму її реалізації на 2017-2020 рік, у яких уже з’явилися заходи щодо залучення

потенціалу ВПО до вирішення наявних проблем. Але дана Концепція стосувалася лише Донецької та Луганської областей, а отже не вирішувала комплексно питання інтеграції ВПО. Повноцінну інтеграцію ВПО в приймаючі громади та розвиток партнерства було розглянуто уже в програмі «Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року» [16].

Її удосконаленою наступницею стала прийнята в 2021 році «Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб на період до 2024 року». Обидва документи вже чітко ідентифікували потреби ВПО, визначали цілі комплексної інтеграції ВПО та заходи з їх досягнення. Хоча в деяких моментах вони вимагали доопрацювання, наприклад, в оновленій Стратегії до 2024 року не до кінця розкрито було питання компенсації за пошкоджене майно, відновлення прав ВПО після деокупації територій та медичного забезпечення, як вказують науковці, що проводили її аналіз [17]. Але з початком повномасштабного вторгнення в 2022 році дана Стратегія втратила актуальність. Тому сьогодні з урахуванням нових умов, міжнародного досвіду, Керівних принципів ООН та досвіду розробки попередньо визначених державних цільових програм, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України разом із правозахисниками розробили нову «Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року», та «Операційний план заходів її реалізації». Її метою є зменшення впливу негативних наслідків внутрішнього переміщення, зумовленого збройною агресією проти України, на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, шляхом запровадження комплексних та дієвих механізмів державного реагування на виклики, які виникають з моменту прийняття особою рішення про переміщення, в ході її соціальної

адаптації та інтеграції в приймаючий громаді, а також у разі добровільного повернення особи до покинутого місця проживання та її реінтеграції [18].

Визначено 5 основних цілей: посилення спроможності держави реагувати на виклики щодо підтримки внутрішнього переміщення, безпечна евакуація та задоволення гуманітарних потреб, сприяння адаптації ВПО на новому місці проживання, інтеграція ВПО в нових громадах, підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції. До кожної цілі визначені проблеми і завдання з їх вирішення, необхідні засади та показники ефективності. Вона представляє короткостроковий та середньостроковий механізм реалізації державної політики з питань ВПО. Окрім цього, як уже зазначалося, кожна громада формує власні місцеві стратегії інтеграції ВПО, враховуючи наявні ресурси, особливі умови та проблеми, чи потреби визначені під час здійснення моніторингів.

Так, за даними здійснення таких моніторингів, спільною лідируючою проблемою для багатьох громад та і країни в цілому є житлове питання. Із зафіксованих офіційно 4,9 мільйонів ВПО 2,5 мільйони не можуть повернутися до своїх домівок, оскільки їхнє житло зруйноване, перебуває в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території. Оскільки більшість громад приймали великий потік ВПО, не маючи ні достатньо ресурсів, ні часу на розробку тривалих рішень, новоприбулих громадян забезпечували тимчасовим житлом, розміщуючи на базі шкіл, гуртожитків, закладів харчування тощо. Поширеною практикою була співпраця з небайдужим населенням, представники якого володіють житлом, в якому ніхто не проживає, чи готові прийняти новоприбулих членів громади до себе. З перебігом часу деякі ВПО за сприяння громади та державної підтримки знайшли окреме власне житло. Але значна частина, залишається проживати в спільних помешканнях, організованих шелтерах чи котеджних містечках для ВПО.

За даними опитувань ВПО в рамках фокус-групового дослідження Громадського холдингу «ГРУПА ВПЛИВУ» за підтримки Національного фонду на підтримку демократії, гострою проблемою залишається погані умови у місцях короткострокового розміщення ВПО [20]. Окрім цього, за даними звіту Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні (далі – МОМ), станом на червень 2023 року, 81% опитаних ВПО мешкали у домогосподарствах, що складаються виключно з ВПО [21], що породжує проблему соціальної ізоляції, яка перешкоджає соціальній адаптації та інтеграції ВПО в новому суспільстві.

Відсутнє середовище комунікації з місцевими мешканцями, а отже серед більшості внутрішньо переміщених осіб відстежуються інертна поведінка, небажання брати участь в житті нового суспільства. Забігаючи наперед, дана інертність також підкріплюється тим, що деяка частина ВПО знаходяться на повному утриманні держави, що породжує небажання працевлаштовуватися, опір інтегративним процесам, залученню до участі в управлінні громадою, розвитку, а також пошуку окремого власного житла.

Також ВПО серед наявних проблем визначають питання браку житла для оренди, особливо у великих містах східних регіонів, адже кількість ВПО там дуже велика. У багатьох випадках до помешкань, які здавалися в оренду, повернулися власники з закордону, а також існують випадки завищення ціни орендної плати та поодинокі випадки упередженого ставлення орендодавців до ВПО. Та й у самій «Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року» як основну проблему визначено ускладненість оцінки реальних потреб та можливостей громад у забезпеченні доступу до житла через відсутність системного механізму такої оцінки та масштаб проблеми. Також зазначено, що місцеві фонди житла в деяких випадках є обмеженими або ж взагалі відсутні [18]. Окрім того, в даному питанні механізм залучення інвестицій на місцях потребує покращення.

Ще одною пріоритетною проблемою опитані ВПО визначають недостатність фінансової підтримки. За даними Представництва МОМ в Україні, станом на літо 2023 року, лише 48% ВПО зазначили, що їхні доходи повністю покривають побудові потреби, з чого випливає, що 52%, на жаль, не мають достатньо фінансових ресурсів для комфортного проживання. Серед проблем в категорії фінансів, потрібно зазначити, що неврегульованим залишається ситуація необхідності продовження виплати ВПО кредитів на організацію бізнесу чи покупку житла, що знаходиться зараз на окупованій території, або в зоні бойових дій. Недосконалою залишається система надання фінансової допомоги внутрішньо переміщеним особам із громад, що не вважаються зоною бойових дій, чи окупованою територією, але які не можуть туди повернутися через періодичні обстріли та пошкоджену інфраструктуру.

І ще однією гострою проблемою є концентрація пріоритету такої допомоги на ВПО повномасштабного вторгнення. Представники ВПО, які набули цей статус після 2014 року, зазначають про перевагу у працевлаштуванні і фінансовій допомозі новим ВПО, тоді як велика частина з кількості ВПО 2014 року досі не мають власного житла та не відновили свій попередній рівень доходів, а також досі мають проблеми з працевлаштуванням.

Отже, про відсутність постійного місця роботи також турбується значна частина внутрішньо переміщених осіб. Згідно з результатами дослідження фонду «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва» «Оцінка потреб та очікувань від майбутнього внутрішньо переміщених осіб та біженців» близько половини переселенців втратили попереднє місце роботи або ж офіційно його зберігають, але не отримують заробітної плати [21]. Так, представники ВПО, які працювали до зміни місця проживання в державному секторі є не звільненими, а заробітну плату отримують або скорочену, або взагалі не отримують. З однієї сторони, в деяких громадах відзначають

недостатню інформованість, щодо наявних можливостей працевлаштування. З іншої сторони, проблема у сфері працевлаштування ВПО є через небажання самих роботодавців, адже вони розраховують, що ВПО можуть повернутися через деякий час в попереднє місце проживання. Такі надії мають і самі ВПО, тому деяка частка з них взагалі не шукає постійне місце роботи в новій громаді. Недостатнє володіння українською мовою ВПО, що проживають у західній частині країни, також є важливою негативною ознакою для деяких роботодавців. Деякі ВПО не хочуть погоджуватися на роботу не за фахом, чи на вакантні місця з нижчим рівнем заробітної плати. І ще одним не менш важливим фактором формування проблеми працевлаштування є відсутність вільних робочих місць у маленьких громадах не тільки для ВПО, але і для корінних мешканців.

Конфлікт між корінними мешканцями громади та переселенцями, також є актуальною проблемою деяких громад, і особливого гостро відчувався на початку міграційних процесів. Він звичайно виникає не у всіх випадках, але такі окремі спалахи загострюють рівень загальної напруженості. Так, конфлікт виникає на фоні розбіжності ментальної та культурної сторони, це стосується як мовного питання, так і питань комунікації та різного світогляду. Причиною для конфліктів, як зазначають у опитуваннях корінні мешканці громад, часто стає також і те, що деякі ВПО, отримавши для проживання нове житло, ставляться до нього, як до свого тимчасового місця проживання і через це не дбають про його охайність. Це з великою неповагою сприймається як і власниками цього житла, що відгукнулися допомогти та прихистити людей, так і всією громадою в цілому. Продовженням цього прикладу може стати і небажання ВПО жити за правилами цієї громади та зневажливе ставлення до нового місця проживання, що виражається в засміченні вулиць, присадибних сусідніх територій, розгульному способі життя.



Також з вищенаведених проблем, впливає ще одна причина важкої інтеграції ВПО – їхнє особисте ставлення до нового життя та життєва позиція. Сьогодні, коли нагальні потреби закритті, і минув деякий час на адаптацію та мінімізації шокового стану, саме прагнення ВПО до комунікації, пошуку роботи, більш стабільного життя, комфортнішого чи можливо окремого житла за потреби (наприклад, у випадку проживання в соціальному шелтері), вирішує подальшу їхню інтеграцію. Люди з активною життєвою позицією починають діяти і жити в нових умовах. Але є люди, які так досі і залишаються на повному утриманні та не виявляють бажання спілкуватися з корінними мешканцями, соціалізуються в закритих групах, не бачать необхідності у працевлаштуванні.

## **2.2. Місцеві цільові програми та практики залучення внутрішньо переміщених осіб до участі в місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану**

Всеукраїнські та місцеві цільові програми інтеграції ВПО, що стосуються всіх завдань визначених в актуальній Стратегії інтеграції ВПО та покликані вирішити існуючі проблеми в даній площині, які були наведені в попередньому підпункті даної роботи, сьогодні є дуже актуальним питанням для досліджень. Адже кожна громада обрала для себе особливі методи та засоби вирішення проблем ВПО, тоді як деякі із них уже зараз показують позитивні результати і можуть бути прикладом для запозичення, а деякі, на жаль, виявилися неефективними.

Насамперед, проаналізуємо цільові програми надання житла ВПО. До повномасштабного воєнного вторгнення, аспект забезпечення внутрішньо-переміщених осіб житлом в Україні задовольнявся програмами «Доступне житло» та «Власний дім», кредитом на купівлю житла зі ставкою 3%, соціальним та тимчасовим житлом, а також грошовими компенсаціями на

купівлю житла тим ВПО, що стали учасниками АТО. Але сьогодні за умов масштабного переселення стихійного характеру, більшої обмеженості бюджету, великої кількості руйнувань житлового фонду та дефіциту вільного житла довгострокові методи задоволення потреб ВПО у житлі потребували модернізації. Тому 29 квітня 2022 року КМУ прийняв постанову про «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», в якій визначено, що держава може викуповувати існуюче житло чи будувати нове. Військовим адміністраціям рекомендовано самостійно вирішувати, який метод є вигіднішим та вносити власні пропозиції на фінансування цих планів до Міністерства розвитку громад та територій, які розпоряджаються виділеними для цього коштами. Як результат, вільні земельні ділянки під будівництво нового житла виділили, наприклад, у Полтаві (11,5 га), Кропивницькому (180 га), Чернівецькій області (200 га) тощо. Тоді як Львівська облдержадміністрація затвердила програму на 50 млн грн для завершення 13 недобудов, а також виділяє 90 ділянок для будівництва. Крім того, Державний фонд молодіжного кредитування запустив проєкт купівлі 100 квартир для тимчасового проживання в них ВПО [22]. Ці квартири мають здаватися ВПО в оренду на безоплатній основі, але за умови оплати комунальних послуг.

Величезну роль в питанні загальнодержавних та локальних цільових житлових програм для ВПО, відіграє фінансова підтримка та сприяння іноземних партнерів. У квітні 2022 року Офіс Президента презентував «Fast recovery plane», який ґрунтується на співфінансуванні іноземними донорами. Першопочатково цей план розраховано на відновлення зруйнованих більше ніж на 50% будівель, дані про які, для прозорості системи фінансування іноземними партнерами, вносяться до «Фонду відновлення житла». А в рамках даного «Fast recovery plane» створено окремий проєкт розрахований на будівництво модульних та багатоквартирних будинків для ВПО у

відносно безпечних регіонах країни. Це житло має бути відносно недорогим та швидким у побудові, 5-6 місяців [22]. Вдалою практикою швидкого надання тимчасового якісного житла для ВПО є побудова модульних містечок. За фінансування уряду Польщі 20 таких містечок зведено у Львові, Київщині та Чернігівщині. За співпрацею з японським інвестором в Чернівецькій області зведено 200 модульних екологічних будинків із сонячними батареями. Фінляндія профінансувала та надала будматеріали на зведення шести таунхаусів в Ірпіні. Такі ж модульні містечка зведено і в Полтаві, Житомирі, Рівненщині, Чернігівщині за підтримки Червоного Хреста, німецького фонду Aktion Deutschland Hilft, фонду Говарда Г. Баффетта (HGBF), та багатьох інших [23].

Цікаві ідеї також розробляють і втілюють представники українського громадянського суспільства. Наприклад, український підприємець Станіслав Луцкович в межах його благодійного проекту LEO STATES будує модульні будиночки в різних регіонах України [28]. З іншого боку, у багатьох регіонах країни виведені з вжитку будівлі перетворюють у комфортні шелтери, гуртожитки чи соціальне житло для ВПО. Яскравим прикладом може слугувати проект на 19,4 млн євро «Підтримка ЄС у нагальних житлових потребах для ВПО в Україні», який уже реалізував декілька ініціатив. А саме три будівлі у Волинській області та одна в м. Івано-Франківськ були перепрофільовані під екологічне та енергоефективне житло для ВПО у вигляді гуртожитків [24].

Окрім цього, в Україні відновили практику пільгового іпотечного кредитування ВПО, яке з початком повномасштабної війни було призупинене. Це сталося, завдяки виділенню Німецьким банком розвитку KfW 2,5 мільйона євро грантових коштів на проект «Житлові приміщення для ВПО», що полягає у наданні кредиту на житло, будь-кому із ВПО, що подали заявку, на пільгових умовах під 3% річних із першим внеском у 6% із правом виплати протягом 20 років [25]. Важливо звернути увагу й на те, що

держава зараз розробляє механізми компенсації за зруйноване житло, що розташоване на тимчасово окупованій території. Адже існуючі програми «ВідновиДім» та «Відновлення» для ВПО не є доступними через неможливість зафіксувати збитки та внести до реєстру будівлю, як це роблять із зруйнованими домівками, що знаходяться на підконтрольній Україні території.

Таким чином, держава намагається надати рівні можливості у відновленні житла або придбанні рівноцінного для всіх потерпілих. З цією метою 27 жовтня 2023 року почав реалізовуватися експериментальний проект обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі [27].

Вагоме місце у місцевих програмах інтеграції ВПО посідає соціальна адаптація, що включає психологічну підтримку, працевлаштування та освіти й перекваліфікацію в разі потреби, доступ до соціальних послуг. Щодо психологічної підтримки, кожна громада України організовує для всіх ВПО семінари, арт-терапію, тренінги, які мають різну тематику: методики подолання стресу та посттравматичного синдрому, стресостійкість та саморозвиток, розвиток культурної адаптації, як не залишатися в стані жертви та облаштуватися на новому місці, тощо. Для людей, що мають глибші психологічні травми, або на запит представника ВПО організують сеанси з психологами.

Окрім цього, великий внесок принесли міжнародні організації і партнерства, а також Всеукраїнські благодійні організації. Наприклад, одними із численних ініціатив є проєкт «Добрі сусіди – одна країна» [30], що проводить онлайн семінари на різні теми психологічної адаптації ВПО та постраждалих від війни, а також проєкт «Mental Health Hub», який регулярно проводить тренінги для ВПО, орієнтуючись на їх запити у 7 областях України, тощо [31]. Поради щодо самопідтримки можна знайти навіть на

українських освітніх порталах, на кшталт «Prometeus». І хоч доступ до психологічної допомоги має забезпечуватися громадою, держава має створити умови, стандарти та ефективні механізми для цього. За словами першої леді України Олени Зеленської, ментальне здоров'я народу має стати частиною політики держави. Спираючись на це у 2022 було започатковано Всеукраїнську програму ментального здоров'я «Ти як?», головною метою якої є розбудова якісної системи надання психологічної та соціальної підтримки для усіх українців, включаючи ВПО та постраждалих від війни, розвиток культури турботи про ментальне здоров'я. Ця програма має комплексний характер та впроваджується через низку проєктів у багатьох сферах, а її розробку та впровадження контролює окремо створений Координаційний центр з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України, за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Сім міністерств мають свої пріоритетні проєкти, які в сукупності відкривають можливості для всіх верств населення отримати кваліфіковану психологічну допомогу у різних ситуаціях та в різний спосіб. Всі вони є актуальними і для ВПО. Особливо корисним може бути проєкт Міністерства молоді і спорту «СпівДія», що надає психологічну допомогу у вигляді індивідуальних чи групових консультацій, просвітницьких тренінгів, груп взаємопідтримки, через хаби в 17 регіонах країни або онлайн. Частиною цього проєкту є «СпівДія заради Дітей», яка реалізує психоемоційні курси для дітей та їх батьків, заняття неформальною освітою на базі молодіжних центрів у 18 регіонах. Створюються «Активні майданчики» для психоемоційного розвантаження через заняття спортом, вводяться тренінги в школах, організовується загальний сайт через, який можна дізнатися де та як отримати спеціалізовану допомогу за запитом тощо [32].

Щодо працевлаштування, то сьогодні ринок праці в Україні переживає складний період адаптації до нових умов: нерівномірність розселення, дефіцит робочої сили певних професій та дефіцит робочих місць, великий

відсоток безробіття, що впливає на зменшення виробничих потужностей. Тому питанням першої необхідності для кожної громади та держави в цілому є забезпечити робочими місцями безробітних, в тому числі і ВПО. Тим паче, що працевлаштування – одна із основоположних умов інтеграції ВПО на новому місці. Даний аспект забезпечується заходами державної підтримки та стимулювання, зусиллями органів місцевого самоврядування, які складають план заходів на основі місцевої Стратегії інтеграції ВПО із врахуванням особливих умов місцевого ринку праці та наявних ресурсів, а також програмами працевлаштування іноземних організацій. Так, на місцевому рівні в кожній із громад Служба зайнятості займається підбором вакансій, організовує та проводить професійні перекваліфікаційні навчання, за робітничими професіями, на які є попит на ринку праці, видають ваучери на навчання, залучають до громадських робіт тощо. Такі навчання для зареєстрованих у Службі зайнятості безробітних організовують за коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 95 робітничими професіями та 335 освітніми програмами [40]. Вони можуть бути використані для набуття нового фаху чи поглиблення знань за уже набутою спеціальністю. Дані програми користуються попитом серед ВПО у великих містах та громадах, що доводиться статистичними даними, опублікованими Львівською районною адміністрацією: 80 ВПО за скеруванням служби зайнятості поглиблювали рівень професійних знань або освоювали новий фах, 12 – брали участь у громадських роботах, 35 – отримали ваучер на навчання для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці [37].

Для бажаючих незареєстрованих безробітних, в тому числі і ВПО, які відповідають певному переліку якостей та мають вищу або професійно-технічну освіту, на безоплатній основі видаються ваучери на навчання. Свідомі осередки бізнесу також створюють особисті курси та програми підвищення кваліфікації та навчання. На рівні держави проводиться

стимулювання працевлаштування через підтримку підприємництва. По-перше, держава надає компенсаційні виплати роботодавцям за працевлаштування ВПО. По-друге, у рамках Урядової програми «Робота» держава надає гранти на започаткування та розвитку підприємництва за 6 напрямками: для створення власного бізнесу, для розвитку переробного та тепличного підприємництва, на навчання ІТ спеціальностей та стартапів у сфері ІТ[38]. Окрім цього, доступними для ВПО є мікрогранти «Власна справа», що став одним із найпопулярніших проєктів 2023 року, а також «Грант для ветеранів» на розвиток ветеранського бізнесу.

Таким чином, уряд стимулює створення нових робочих місць, розвиток економіки та зменшення безробіття одночасно. Щодо міжнародної співпраці, в даному питанні існують найрізноманітніші проєкти, починаючи наданням грантів на навчання закінчуючи програмами надання робочих місць. Наприклад, Данська рада у справах біженців за фінансової підтримки урядів Швейцарії та Великобританії проводять програму покращення професійних навичок ВПО та людей постраждалих від війни через надання грантів на проходження навчання у розмірі до 350 доларів США. Міжнародна гуманітарна організація «Help – Hilfe zur Selbsthilfe» надає грантову допомогу малим підприємствам, що постраждали від війни та бізнесу ВПО. Благодійна організація «СОС Дитячі Містечка», яка є частиною міжнародної федерації «SOS Children's Villages International», із залученням міжнародної гуманітарної підтримки проводить проєкт допомоги у створенні або відновленні бізнесу для батьків родин із дітьми з-поміж ВПО. Укрпошта за підтримки міжнародних гуманітарних організацій запустила проєкт E-Export Intensive, який надає ВПО можливість спеціалізуватися на комерційній діяльності через торгівельні онлайн платформи. Проводиться у вигляді вебінарів та навчальних тренінгів на безкоштовній основі. Міжнародна організація з міграції зробила доступним для ВПО Полтавської, Чернігівської

та Київської областей взяти участь у програмі перекваліфікації за різноманітними професіями [41].

Окрім цього, важливим є навчання жінок новим професіям, адже більшість чоловіків залучаються до захисту країни, тому звільняється багато робочих місць, традиційно чоловічих професій. Однією із ініціатив у даному напрямку є кар'єрний проект для жінок «ВОНА хаб», що реалізується Фондом ООН у галузі народонаселення в Україні (UNFPA Ukraine) за фінансування Посольства Великої Британії та Бюро гуманітарної допомоги USAID і має вже 7 осередків в різних областях України [36]. У маленьких громадах, де робочих місць не вистачає, навіть за умови перекваліфікації, поширеним є залучення до оплачуваних громадських робіт ВПО. Унікальною ініціативою працевлаштування ВПО в даному напрямку стала благодійна програма «Cash for Work» розроблена БО «Благодійний фонд «Іскра Волі» Україна – Норвегія – Данія. Призначенням програми було фінансування тимчасових оплачуваних робочих місць для виконання суспільно-корисних робіт, а головною метою було одночасне створення додаткових оплачуваних робочих місць для внутрішньо переміщених осіб разом із корисною екологічною діяльністю.

З даного абзаці можна зробити висновок, що достатня увага приділяється навчанню дорослих, але освіта дітей також є пріоритетною сферою. Адже, освіта – це головний інструмент інтеграції дитини в громаду, соціалізації в новому суспільстві. Тому одним із перших кроків органів місцевого самоврядування у відношенні дітей ВПО є забезпечення необхідними навчальними матеріалами та зарахування до школи, навіть якщо частина необхідних документів була втрачена. Сама держава у сфері освіти для дітей та молоді надає також такі можливості як: пільги при записі до дитячого садочку, безоплатне харчування, соціальні стипендії для студентів, переведення на вакантні бюджетні місця при вступі. Окрім цього, кожна громада займається організацією позашкільного навчання для дітей ВПО та



корисного дозвілля, з метою соціалізації та адаптації. Залучаючи зовнішнє фінансування чи виділяючи частку з бюджету громади організуються освітні центри, комунікативно-ресурсні майданчики, дитячі простори, безкоштовні гуртки з формальної та неформальної освіти.

Також завдяки діяльності громадських організацій та активістів, одними з яких є, наприклад, команда програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», в деяких громадах працюють мобільні групи інтеграції ВПО, які проводять для дітей різні заняття та тренінги, з метою допомогти знайти нових друзів серед місцевих дітей, подолати стрес та адаптуватися до нових умов. Також біля шелтерів та місць колективного проживання ВПО встановлюють дитячі та спортивні майданчики.

Всі дані регіональні та місцеві цільові програми розробляються на основі принципу недискримінації внутрішньо переміщених осіб, що передбачає заборону будь-якої форми дискримінації проти ВПО на основі їхнього статусу, включаючи доступ до житла, освіти, працевлаштування та медичної допомоги. Для забезпечення недискримінації ВПО удосконалюється законодавство та складаються політичні стратегії, які гарантують їхні права та захищають від усіх форм дискримінації. Крім того, важливе місце посідають освітні кампанії серед жителів приймаючих громад для збільшення усвідомленості громадськості щодо проблем ВПО та їхніх потреб, які проводяться органами місцевого самоврядування. Такі інформаційні кампанії покликані зменшити напругу між двома суспільними групами та уникнути конфліктів між ними, сформувати гідне ставлення до незахищених груп населення та підвищити рівень толерантності та згуртованості. Також потрібно створювати механізми для моніторингу та відстеження випадків дискримінації та забезпечення ефективного доступу до правосуддя для ВПО. Ця ж недискримінація полягає в захисті прав та свобод ВПО та їх вільному доступі до участі в місцевому самоврядуванні нової громади.

Сьогодні в даному питанні ще існують деякі проблеми, над якими працюють у багатьох громадах. Одна із них – прогалини в місцевих статутах, які не визначають ВПО як члена територіальної громади, що обмежує, в свою чергу, їхню можливість користуватися різними інструментами місцевої демократії, такими як участь в загальних зборах, громадських слуханнях, голосуваннях за проекти громадського бюджету тощо. Тому зараз запущений активний процес усунення даного обмеження. ВПО залучаються до управління місцевим самоврядуванням через організовані Ради з питань внутрішньо переміщених осіб, дорадчі органи при органах державної влади чи місцевого самоврядування, дієвість яких залежить від співпраці з владою, про які йшлося в попередніх розділах.

На сьогодні за підтримки благодійного фонду «Стабілізаційний Суппорт Сервісез» створено 102 Ради ВПО в 21 області України і процес ще не завершений, адже Ради з питань ВПО рекомендовано організувати в усіх громадах [42]. Рада з питань ВПО, половина складу якої є ВПО, слугує основним інструментом комунікації та взаємодії ВПО з органами влади. Тут внутрішньо переміщені особи мають можливість сприяння реалізації своїх прав, порушення проблемних питань та ініціатив з інтеграції та адаптації, стати учасником нормотворчого процесу та контролювати його, шукати шляхи розв'язання основних проблем, розробляти спільні проекти. ВПО через дані ради можуть отримати інформацію про працевлаштування, соціальні послуги та гуманітарні програми, можливості участі в житті громади тощо. Тому такі Ради є ключовим осередком залучення ВПО до справ громади.

Також частиною програм інтеграції ВПО є постійний моніторинг проблем та потреб, який здійснюється здебільшого методом фокус-групових обговорень для з'ясування загальних тенденцій, потреб та відповідей на конкретні питання. Багато громад такий метод використовують і для залучення ВПО до життя громади і для модерації напруження в суспільстві.

Наприклад, громади Волині організовували дві фокус-групи – місцеві жителі та ВПО – для вивчення проблем та пошуку порозуміння між новоприбулими та сталими жителями громади [43]. Такі практики створюють атмосферу довіри та розуміння. Завдяки створеному опитувальнику можна дізнатися про проблеми, зробити якісний зріз актуальності цих проблем та відстежити тенденції змін. Над питанням залучення ВПО до управління громадою ведеться постійна робота. Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад» проводить різноманітні вебінари за темами «Залучення громадян до вирішення питань місцевого значення», «Інтеграція ВПО в життя громади», «Згуртованість громад як стратегія інтеграції ВПО» та інші, в яких беруть участь представники місцевого самоврядування різних громад задля подальшого впровадження обговорюваних інструментів у політику інтеграції та взаємодії з ВПО.

Отже, програми інтеграції ВПО мають загальнодержавний та локальний вимір. Органи місцевого самоврядування в Україні з метою інтеграції ВПО запроваджують спеціальні цільові програми, що передбачають надання житла, фінансову, медичну, правову та інші різновиди допомоги, орієнтуючись на власний ресурс та можливості, заручаючись підтримкою міжнародних організацій та фондів, вітчизняних стейкхолдерів та держави в загальному. Постійно ведеться робота з удосконалення наявних програм, виправлення помилок та пошук ефективних методів та інструментів досягнення якнайвищого відсотку задоволення потреб ВПО та їх інтеграції в нову громаду.

## РОЗДІЛ 3

### МЕХАНІЗМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У РЕСУРС РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

#### **3.1. Внутрішньо переміщені особи як проактивний ресурс територіальної громади: економічна активність, соціальне підприємництво та самоорганізація**

Найвищою формою вирішення проблеми є не повернення до початкового стабільного стану системи, в якій вона виникла, а її перетворення на потенціал для розвитку цієї системи. І якщо за нормальних умов усунення дисбалансу іноді є достатнім, то в умовах кризи, необхідно використовувати будь-яку можливість, щоб знайти шлях для розвитку. Адже саме розвиток забезпечує державу ресурсом для вирішення найважчих проблем та виходу з кризи загалом. Так, в умовах повномасштабної війни в Україні, що є найгострішою кризою за весь період її незалежності, особливо важливо, опираючись на довгострокове бачення, балансувати між вирішенням нагальних проблем та пошуком потенціалу для розвитку. І проблема масового припливу ВПО в громади, як один із наслідків збройного конфлікту, також може стати потужним приділити цьому достатньо уваги. Особливо, враховуючи виснажений урбанізацією стан багатьох громад, які саме більшою мірою через недостатність людського потенціалу розвиваються дуже повільно. Перш за все, ВПО – це кваліфіковані громадяни, які готові не тільки займати вакантні робочі місця, але і створювати їх, адже багато з них мали власну справу на окупованих територіях, тим самим сприяючи зросту прибутків громади. Отже, вдала інтеграція внутрішніх переселенців в громади посприяє підприємницькій активності та розширенню споживчого ринку. Це люди, які мають досвід проживання в інших, можливо, і більш розвинених громадах, тож залучення

їх до прийняття рішень та управління, може дати новий ідейний поштовх для розвитку. Збільшення кількості дітей шкільного віку допоможе запобігти закриттю шкіл у невеликих громадах. Окрім цього, результати співпраці з різними вітчизняними та іноземними організаціями в напрямку створення кращих умов для проживання та інтеграції ВПО є внеском і в матеріальну, інфраструктурну, технічну і соціальну сферу громади. Ця ж співпраця допомагає привертати належну увагу до інших місцевих проблем, вибудовувати зв'язки та створювати ефективні проекти, що стимулює загальний розвиток громади.

Почнемо з розвитку економічного середовища громади. Головним чином, розглядаючи ВПО, як рушій економічного розвитку, необхідно приділити увагу релокації бізнесу, або відкриттю власних справ ВПО, які мають досвід приватного підприємництва. Для будь-якої громади, це звичайно процес проблемний та багатоаспектний, але безперечно вигідний в довготривалому результаті, як у зростанні економічної активності, так і в створенні робочих місць, поповненні місцевого бюджету податками, тощо. В основі релокації бізнесу ВПО лежить комплексний підхід взаємодії державного та локального рівня влади. Перш за все, велику роль відіграє загальнодержавна програма релокації бізнесу, яка має враховувати загальне формування фінансових стимулів та сприятливого середовища для активізації цього процесу всередині країни, а не перенесення бізнесу закордон. Така Програма була активізована в Україні вже в березні 2022 року та є доступною для будь-якого підприємства, що розташоване в зонах бойових дій, та подало заявку до Міністерства економіки України. Через цей механізм держава надає підтримку, після схвалення участі в програмі, у підборі місця розташування потужностей бізнесу, перевезенні на нову локацію, у відновленні роботи, логістики, закупівель сировини на початкових етапах, а також у розселенні робітників. Органи ж місцевого самоврядування повинні, безпосередньо взаємодіючи з ВПО-власниками релокованого

бізнесу, створювати локальні цільові плани релокації, допомагати у вирішенні адміністративних та юридичних питань, за потреби шукати нові ринки збуту, організовувати необхідні заходи підтримки, сприяти налагодженню зв'язків з місцевими партнерами, проводити моніторинг, організовувати навчання за професіями, представники яких стануть необхідними для зайняття утворених вакантних місць після запуску релокованого підприємства, тощо.

Задля швидшої інтеграції релокованого бізнесу та розвитку міжсекторального партнерства, яке принесе місцевий розвиток надалі, органи місцевого самоврядування у взаємодії громадськими інституціями можуть створювати інформаційні мережі, які є засобом комунікації осередків релокованого бізнесу між собою, з ВПО, органами місцевого самоврядування приймаючих громад і місцевими підприємцями. Організація реалізації кластерних ініціатив у пріоритетних галузях економіки також є засобом пришвидшення інтеграції релокованого бізнесу, що, насамперед, також планується і контролюється місцевими органами влади [48]. Як свідчить статистика, значна частина ВПО мають власну справу, а з них виявили бажання перенести свій бізнес в нову громаду станом на 2022 рік 1639 підприємців, з них близько 840 осередків релоковані в рамках державної програми, та успішно працюють відновлюючи потужності на нових місцях [49].

Необхідно звернути увагу на те, що дана державна програма має певні обмеження в питанні доступних регіонів релокації бізнесу, яких тільки 9. Тому важливим завданням для громад інших областей, на яку дана програма не поширюється, а саме Дніпропетровської, Київської, Полтавської, Кропивницької, Житомирської, Черкаської. Є посилена підтримка ініціатив ВПО, які мають досвід підприємництва, у організації власної справи на новій території. Але актуальність та необхідність підтримки у відкритті власної справи не обмежується регіонами, які не мають можливості розмістити у себе

релокований бізнес. Вона важлива і для регіонів, що входять до державної Програми релокації, яка має і фінансові обмеження, тож для максимальної ефективності необхідно закривати одразу два напрямки: релокація і стимуляція створення нового бізнесу.

Тому органи місцевого самоврядування після прийняття усіх первинних адаптивних заходів повинні приділити увагу опитуванню новоприбулих громадян з приводу їх попереднього досвіду роботи, бажань та можливостей, а також бути відкритими для звернень громадян з такими ініціативами. В проведенні таких моніторингів та консультацій можуть стати в нагоді ЦНАПи, Координаційні ради з питань ВПО, волонтерські організації, тощо. Потім потрібно провести аналіз наявних вільних перспективних ніш для створення осередків бізнесу, які пропонувати в процесі проведення зустрічей для бажаючих ВПО. Далі, як зазначає Ігор Агібалов, керівник Регіонального офісу «U-LEAD з Європою» у Луганській області, органи місцевого самоврядування можуть створити місцеві програми підтримки релокованого бізнесу та в процесі приймати рішення щодо надання певних видів пільг [50].

Ефективним є створення інвестиційного паспорту громади, щоб показати потенціал громади та залучити інвестиції для розвитку бізнесу. Вибір напрямку залучення фінансування для створення нових бізнес-осередків у громаді теж є частиною завдань органів місцевого самоврядування. Громада може самостійно виділити з бюджету цільову допомогу підприємству, спланувавши її в програмі розвитку. Може проконсультувати та посприяти через розповсюдження інформації, участі ВПО-підприємців у регіональних, обласних чи державних програмах фінансування власної справи, про деякі з яких йшлося в попередньому розділі. Інформаційна кампанія може проводитися і про різні можливості отримання грантів чи кредитів у рамках міжнародних, іноземних чи вітчизняних благодійних програм. Органи місцевого самоврядування

можуть сприяти пошуку таких програм, проводити постійні моніторинги та інформувати про доступні інструменти залучення інвестицій чи підтримки бізнесу. Окрім цього, необхідною є співпраця з неурядовими організаціями, які співпрацюють з ВПО та можуть допомагати їм у питанні реалізації бізнес ініціатив. Створення позитивного місцевого бізнес середовища, налагодження ділових контактів, сприяння партнерства з місцевими підприємцями теж є інструментом підтримки нового бізнесу з боку приймаючої громади.

Поєднати ефективну інтеграцію ВПО з фінансовим розвитком громади можна також за допомогою соціального підприємництва, актуальність якого в Україні зросла до максимуму з початком повномасштабної війни, як відповідь на збільшення кількості соціальних проблем, в тому числі кількості представників незахищених верств населення. Соціальні підприємства – це організації різних сфер діяльності та форм власності, які задовольняють у своїй діяльності певні соціальні потреби та вирішують соціальні проблеми: надають соціально важливі послуги, створюють робочі місця для людей з обмеженими можливостями, біженців та ВПО, інвестують частину прибутку в певні соціальні проекти тощо. Тобто представники соціального підприємництва розвивають економіку, сплачують податки та намагаються боротися з соціальними викликами на локальному рівні.

Держава, яка не може охопити своїми зусиллями кожен громаду, у свою чергу, заохочує розвиток даного виду підприємництва через низку активних програм для бізнесу, які мають за мету збільшення робочих місць для соціально вразливих груп. Для громад соціальні підприємства – це вирішення проблеми працевлаштування ВПО, яка надає наступні вигоди. Соціальні підприємства створюють нові робочі місця, підтримують місцевих постачальників і сприяють економічному зростанню в місцевих громадах, можуть привертати інвестиції як від соціальних, так і від комерційних інвесторів, що сприяє розвитку і розширенню їхньої діяльності. Шляхом



надання доступних та якісних товарів і послуг, соціальні підприємства підвищують загальний рівень життя в громадах, де вони діють. Багато соціальних підприємств працюють над новаторськими рішеннями для соціальних проблем, що стимулює розвиток інновацій та технологій у сфері соціального благополуччя. Отож громада має використовувати всі доступні методи для підтримки соціального підприємництва та стимулювання його розвитку на своїх територіях. Це може бути надання грошової підтримки, створення сприятливого бізнес-середовища, забезпечення доступу до ресурсів, промоція соціальних ініціатив та підтримки соціальних підприємств серед населення, партнерство з громадськими та неприбутковими організаціями для створення спільних ініціатив, тощо.

Як уже зазначалося, велику роль у інтеграції внутрішньо переміщених осіб в громади відіграють спільні проекти з представниками українського громадянського суспільства, співпраця з міжнародними фондами, впровадження програм іноземних представників. У рамках такого партнерства створюються умови для комфортного життя переселенців, їх освіти, адаптації, для отримання якісних соціальних та медичних послуг, шляхом покращення загального добробуту громади. Так, у багатьох громадах були створені освітні центри для додаткових занять чи позашкільного розвитку, молодіжні центри, дитячі майданчики. ЦНАПи та органи місцевого самоврядування отримали нове технічне забезпечення задля покращення процесу надання адміністративних та соціальних послуг. З тією ж метою, місцевим лікарням було також надано необхідне медичне обладнання. Іноземні організації також через різні програми і проекти фінансово підтримують створення бізнесу в громадах.

Крім матеріального та інфраструктурного внеску в громаду, певні програми підвищують загальний рівень самих мешканців громади. Освітньо-професійні програми, психологічні тренінги на тему турботи про ментальне здоров'я, інформаційні кампанії щодо толерантності та безбар'єрності,

робота з незахищеними верствами населення, стимулювання свідомої громадської позиції через проекти залучення до управління місцевими справами тощо. Тож результати співпраці з іноземними та українськими стейкхолдерами в напрямку інтеграції ВПО стають надбанням для всієї громади та її мешканців, що підвищує рівень її розвитку. Але наслідком вдало налагоджених зв'язків, може стати можливість привернення уваги цих партнерів до інших нагальних потреб, проблем чи напрямків розвитку, що в результаті дозволяє залучати іноземні інвестиції та створювати нові проекти.

Варто зупинитися і на тому, що внутрішньо переміщені особи – це ідейний потенціал для управління громадою. Як зазначалося раніше, одним з головних напрямків інтеграції новоприбулих громадян є їх залучення до місцевого самоврядування, задля забезпечення недискримінації, врахування поглядів цієї верстви населення у розробці певних рішень, проведення моніторингів наявних проблем і потреб, тощо. Таким чином, ВПО своєю роботою сприяють інклюзивному розвитку громади та допомагають окреслювати та знаходити рішення соціальним проблемам.

Так, унаслідок роботи Ради ВПО Харкова допомогли міській наді організувати центр соціально-психологічної реабілітації для молоді та телефонну лінію допомоги, що працює цілодобово. У Києві Рада ВПО виявила помилку в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери звернулися до розробників та вплинули на те, щоб дану помилку виправили і як результат зникла проблема неможливості отримання виплат деякими переселенцями. У Запоріжжі наслідком діяльності Ради ВПО стало включення внутрішньо переміщених дітей до програми «Діти Запоріжжя», що дало можливість отримання додаткових виплат. Відомі і численні випадки, коли ВПО допомагали вирішувати житлові питання, ремонту та покращення житлових умов, питання розвитку медичних та освітніх послуг, а також залучали різних інвесторів до допомоги усій громаді [46].

Також необхідно враховувати й те, що ВПО можуть мати унікальний досвід, який вони принесли зі своїх попередніх спільнот. Це може включати навички управління кризовими ситуаціями, розвиток підприємництва або навіть культурні та творчі ідеї. Залучення їх у прийняття рішень може сприяти збагаченню підходів та стратегій розвитку громади, стимулювати розвиток інноваційних та креативних ідей через взаємодію між іншими активними членами громади. Через внутрішнє переміщення ВПО можуть мати зв'язки не лише в новій громаді, але і в їхній попередній, що може сприяти створенню мережі підтримки, обміну ресурсами та ідей, що сприяє розвитку громади.

Як продовження можна зазначити те, що попри стрес від зміни місця проживання велика частина ВПО вмотивовані до самоорганізації, багато з них починають займатися волонтерською діяльністю на новій території, утворювати громадські організації, стають рушієм змін в громаді, чим впливають на свідомість та мотивацію і постійних мешканців громади. Самоорганізація ВПО та активних представників населення громади сприяє залученню громадян до активної участі у різних сферах життя громади, дозволяє громаді мобілізувати власні ресурси, які можуть бути використані для розвитку інфраструктури, соціальних програм, культурних і спортивних заходів та інших ініціатив, спрямованих на підвищення якості життя, може допомогти уникнути бюрократичних перешкод та зробити управління громадою більш прозорим та ефективним, може зміцнювати соціальні зв'язки між громадянами та підвищувати рівень солідарності.

Потужний потенціал, особливо для невеликих громад, складає приплив великої кількості дітей переселенців. Це має значення для демографічної різноманітності громад, адже через урбанізацію більшість молоді не залишаються в сільській місцевості, а виїжджають до міста. Ще до 2022 року формулювалася гостра демографічна проблема старіння населення сіл України. Через невелику кількість дітей шкільного віку, численні сільські

школи почали скорочувати освітній рівень: середні школи перетворили на неповні середні або початкові. Велику кількість шкіл з недостатньо кількістю учнів взагалі закрили. Цей процес продовжується, тому з 1 вересня 2025 року за рішенням Міністерства освіти і науки України будуть закриті школи, в яких навчається менше 45 дітей. З 2026 року планується закрити і ті заклади середньої освіти, окрім початкових, в яких навчається менше 60 учнів. Це – перевірений та доступний метод оптимізації видатків на освіту, але закриття шкіл для громади несе безумовно негативні наслідки – поступовий відплив молодого покоління. Тому зарахування до сільських шкіл новоприбулих дітей ВПО є ефективним інструментом для вирішення даної проблеми, адже за зростання кількості учнів, певні школи, які були на межі закриття, продовжуватимуть свою роботу. Отже, органи місцевого самоврядування мають сприяти цьому процесу, як в контексті інтеграції дітей в нову громаду, так і в контексті підтримки роботи місцевої освітньої сфери.

### **3.2. Формування адаптивної стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб до приймаючих громад (на прикладі Царичанської територіальної громади Дніпропетровської області)**

Кожна громада, враховуючи особливі локальні умови, але спираючись на загально визнані вимоги державної стратегії інтеграції та різних нормативно-правових актів формує власні адаптивні стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Ці стратегії реалізуються за допомогою різних інструментів та заходів, що складають механізм інтеграції внутрішньо переміщених осіб, які ґрунтуються на партнерстві з представниками різних міжнародних чи іноземних програм, представниками громадянського суспільства, мешканцями громади та самими ВПО. І головною метою є

задоволення усіх потреб та інтеграція нових мешканців до громади у поєднанні з отриманням максимально ефективного ресурсу для розвитку.

Таку адаптивну стратегію створила кожна громада України ще на початку повномасштабного вторгнення, а зараз активно її удосконалює та працює над її втіленням. Хорошим прикладом реалізації стратегії інтеграції та партнерства з ВПО середньостатистичною українською громадою може стати діяльність Царичанської територіальної громади Дніпропетровської області. Для глибшого розуміння наявних умов, які можна використовувати в процесі інтеграції громадян, проаналізуємо паспорт громади. Територіальна громада (далі – ТГ) включає 23 населені пункти із загальною чисельністю населення 14 473 жителів, відповідно до останніх переписів населення, з яких 1543 – це діти шкільного віку. Загальна площа території складає 453,492 кв.км. Власні доходи селищного бюджету із 43 млн грн у 2017 році зросли до майже 82 млн грн у 2023 році, і ця тенденція продовжується. Від 24 лютого 2022 року Царичанська ТГ не постраждала внаслідок прямих бойових дій на її території, замінованих територій в межах громади немає, територій, які зазнали негативного впливу (забруднені або пошкоджені) у громаді також немає. Виїхало мешканців також небагато, загалом орієнтовано після 24.02.2022 з території громади за кордон виїхало 76 громадян, що становить 0,5% від загальної чисельності громади. Але до громади прибуло значна кількість ВПО: станом на 01.12.2022 1 693 людини, з яких станом на 01.12.2023 проживають на території громади 1 177 особи. Отож відсоток новоприбулих громадян становив близько 11,7% від населення всієї ОТГ [56].

Тому для інтеграції новоприбулих громадян, Царичанська ОТГ створила індивідуальну «Програму з підтримки, соціальної адаптації та захисту внутрішньо переміщених осіб у Царичанській селищній територіальній громаді на 2022-2023 роки». Цілями даної програми визначено: забезпечення виконання норм чинного законодавства;

задоволення продовольчих потреб цивільного населення; забезпечення доступу ВПО до якісної медичної допомоги; задоволення першочергових потреб найбільш незахищених категорій населення з числа ВПО; забезпечення ВПО житлом та гідними умовами проживання; інформування ВПО стосовно житла для тимчасового проживання; формування єдиної інформаційної бази житлового фонду, доступного для безоплатного розміщення ВПО у громаді; компенсація витрат громадянам, які безоплатно тимчасово розмістили ВПО у період воєнного стану; забезпечення ВПО послугами у галузі фізичної культури та спорту; забезпечення відвідування ВПО закладів культури; забезпечення ВПО соціальною підтримкою; надання ВПО базових соціальних послуг; забезпечення дітей переселених громадян освітніми послугами; забезпечення соціально-психологічної та педагогічної підтримки ВПО; покращення умов психологічно-педагогічного стану дітей ВПО; створення умов для покращення психолого-педагогічного стану дітей ВПО, організація їх дозвілля; налагодження діалогу між місцевим населенням та ВПО; Забезпечення інформаційної підтримки, заохочення ВПО до активного пошуку роботи, здобуття професій, що користуються попитом на ринку праці, розвитку підприємницьких ініціатив [57].

Житлове питання в Царичанській громаді була реалізоване з самого початку, тож станом на зараз з проживаючих 1 177 внутрішньо переміщених осіб 273 особи (93 домоволодіння) розміщуються в орендованому житлі, а 888 особам (296 домоволодінь) надано житло у безоплатне користування за виключенням комунальних послуг. Станом на 01.01.2024 до селищної ради звернулося 256 власника житла, які прихистили 791 особу ВПО. Отже, з вищезазначеного випливає те, що селищна рада підтримує постійний зв'язок, як із самими ВПО, так і з місцевими мешканцями, налагодивши самоорганізацію.

Важливо зауважити, що ще одним методом вирішення житлового питання, який використовується в Царичанській громаді є організація

соціального шелтеру, який був обладнаний на основі колишньої одноповерхової будівлі школи. Потужність цього шелтеру становить 100 ліжкомісць, станом на зараз там розміщується 16 осіб, адже більшість там проживаючих уже знайшли орендоване житло. Компенсація витрат за спожиту електроенергію в даному шелтері здійснюється з державного бюджету. Наявні усі комунікації – тепло, вода, електропостачання. Частково облаштовані кімнати для проживання, кухня, санвузли та душові кабінки.

БФ «Право захист» для створення та облаштування нового соціального шелтеру здійснили постачання меблів, сантехніки та кухонного обладнання, матеріалів для проведення ремонту внутрішніх окремих приміщень У рамках Міжнародного гуманітарного проекту «Зробимо це Україна SOS» від ГО «Всеукраїнський молодіжний рух», від Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців також отримали меблі (ліжка, тумби, шафи), матраци, постільна білизна та посуд для потреб ВПО, які проживають у приватних домоволодіннях та соціальному шелтері. Надано також гуманітарну допомогу ВПО: продуктові набори, засоби гігієни та інше за потреби. Щодо надання допомоги в підготовці до зими, завезено 140 т паливних брикетів для 43 сімей з числа ВПО.

Щодо питання працевлаштування, то зайнятість дорослих внутрішньо переміщених осіб забезпечується через численні методи. Завдяки налагодженому діалогу з місцевим бізнесом, ВПО активно працевлаштовують на вакантні місця підприємства громади, серед яких є 57 агроформувань, підприємства з виробництва алкогольно-безалкогольної продукції, молочної продукції, структурні підрозділи паливно-енергетичного комплексу, а також 300 одиниць самозайнятих суб'єктів господарювання, що спеціалізуються в сфері торгівлі та послуг.

Також ВПО залучають до необхідних робіт по благоустрою. Так, цікавою практикою стала благодійна програма «Cash for Work» розроблена БО «Благодійний фонд «Іскра Волі» Україна – Норвегія – Данія. Її коштом

фінансувалося 35 тимчасових оплачуваних робочих місць для виконання суспільно корисних робіт. Ця практика тривала з 01 липня 2023 року строком три календарні місяці. Головною метою було одночасне створення додаткових оплачуваних робочих місць для внутрішньо-переміщених осіб разом із корисною екологічною діяльністю, що включала підтримання санітарного стану берегів річки Оріль, благоустрою придорожніх територій, впорядкування зон відпочинку, прибирання сміття, побутових відходів, утримання в належному санітарному стані та проведення ремонту дитячих і спортивних майданчиків, організація місць, відведених для встановлення контейнерів для збору ТПВ тощо.

Щодо реалізації права на соціальний захист ВПО, що включає отримання необхідної довідки про взяття на облік, посилення соціальної підтримки у вигляді пільг та виплат. У Царичанській громаді була створена Рада ВПО при виконавчому комітеті Царичанської селищної ради для захисту прав та законних інтересів ВПО та їх соціальної підтримки. Основним завданням було і надання соціальних та медичних послуг. Окрім того, посилено працює ЦНАП, виконавчий комітет селищної ради та Комунальний заклад «Територіальний центр соціального обслуговування (НСП)».

Якісне медичне обслуговуванням та задоволення потреби у консультаціях з психологом забезпечується КП «Царичанська центральна лікарня» та КНП «Царичанський центр первинної медико-санітарної допомоги», які за сприяння вищезгаданої ради ВПО при виконавчому комітеті Царичанської селищної ради станом на 01.01.2024 надали медичні послуги 569 особам ВПО.

Також організовано якісну психологічну підтримку, що включала майстер класи з арт-терапії, психологічні тренінги, «Ігри психологічного здоров'я», групові сесії, зустрічі на підтримку ментального здоров'я на базі КЗК «Публічна бібліотека» Царичанської селищної ради для жителів громади



та внутрішньо переміщених осіб від ГО «Інститут Громадської Експертизи» у межах виконання проекту «Екстрена допомога для ВПО та родин військовослужбовців у Дніпропетровській області». Також надавалася психологічна допомога від різних міжнародних стейкхолдерів: від міжнародної гуманітарної організації Handicap International - Humanity & Inclusion; від чеської гуманітарної організації «Людина в біді», від Міжнародного комітету порятунку (IRC).

Щодо залучення ВПО в суспільне життя громади, реалізація їхнього права на участь в управлінському процесі, створення атмосфери рівності та єдності, попри можливі виникнення протиріч між корінними жителями та ВПО, враховуючи різні погляди та звички до життя. У Царичанській громаді облаштовано комунікаційно-ресурсні майданчики – дитячий простір «Простір дружній до дитини» для книголюбів, для дитячих ігор та спілкування на базі КЗК «Публічна бібліотека» Царичанської селищної ради; Цифровий Освітній Центр з організації безкоштовних занять з формальної освіти (математика та 3D моделювання) та неформальної освіти (дошкільна освіта та заняття витинанкою) для дітей віком від 6 до 17 років на базі КЗ «Будинок дитячої та юнацької творчості» Царичанської селищної ради; соціальна кав'ярня «Завжди поруч» на базі КЗК «Публічна бібліотека» Царичанської селищної ради з організації заходів по налагодженню дієвої комунікації усіх верств населення громади та підвищення згуртованості мешканців територій в розробці і реалізації спільних ініціатив («День кави та спільних ініціатив», «Ідейна кава з молоддю», «ЦіКАВА та надзвиЧАЙна майстерня ініціатив», «Маркет можливостей», «Смачні діалоги»); «Простір дружній до дитини» на базі КЗ «Будинок дитячої та юнацької творчості» Царичанської селищної ради» для організації заходів із запровадження рівного доступу до інтегрованих соціальних послуг дітей та сімей, особливо в складних життєвих обставинах (далі – СЖО).

Важливим аспектом для громади у процесі інтеграції ВПО безумовно стала співпраця з різними іноземними, вітчизняними та міжнародними фондами чи організаціями. Вони посприяли вичерпно якісній реалізації цілей поставлених в Програмі інтеграції ВПО та досягненню більших результатів ніж потенційно могла досягти громада своїми силами. Окрім цього, сама громада відчула поштовх до розвитку. Завдяки їх сприянню, ідейній та фінансовій допомозі громада мала змогу розвивати багато важливих напрямів: матеріальний, соціальний, медичний, освітній, тощо. А так як деякі здобутки даної співпраці стали корисним і використовується і корінними жителями громади, відсоток напруженості між ними та новоприбулими громадянами є невисоким.

Наприклад, за допомогою програми DOBRE придбано генератори, тенти для пунктів обігріву, польові кухні (1391,029 тис грн) – в результаті було облаштовано 2 пункти обігріву в смт. Царичанка та мінімально забезпечено безперебійну роботу об'єктів критичної інфраструктури громади. Програма розвитку ООН надала портативні джерела живлення (генератори) для комунальних підприємств громади, БО «БФ «ТАПС» надала генератори та портативні зарядні станції для комунальних підприємств громади.

Центр надання адміністративних послуг виконавчого комітету Царичанської селищної ради завдяки Благодійна організація CORE отримав шість нових потужних ноутбуків. Наразі відбувається облаштування місць самообслуговування громадян на віддалених робочих місцях адміністраторів ЦНАПу (старостинських округах громади). До цього долучилася Міжнародна організація з міграції «МОМ» – поставлено 8 планшетів.

В освітній ланці за сприяння громадської організації «Save the Children» з AVSI Foundation та ГО «Еммаус» на базі КЗ «Будинок дитячої та юнацької творчості» відкрито Цифровий Освітній Центр, як уже зазначалося вище, де почали викладати безкоштовні заняття з математики та 3D

моделювання, а також дошкільної освіти та заняття витинанкою для дітей віком від 6 до 17 років. За 4 місяці охоплено понад 250 дітей. ГО «Дніпровська ліга соціальних працівників» за підтримки ЮНІСЕФ у рамках проекту «Соціальні ініціативи для родин з дітьми на рівні громад у Дніпропетровській області»: облаштовано «Простір дружній до дитини», щоб забезпечити організацію заходів із запровадження рівного доступу до інтегрованих соціальних послуг дітей та сімей, особливо СЖО. Результатом є охоплення послугою щомісячно з листопада 2023 року 400 осіб. Чеська гуманітарна організація «Людина в біді» та громадська організація «Центр кризової підтримки «Спільно»»: на базі КЗК «Публічна бібліотека» Царичанської селищної ради відкрито дитячий простір «Простір дружній до дитини». А саме здійснено облаштування сучасними меблями простору для книголюбів, місця для дитячих ігор та спілкування.

Допомога медичній ланці здійснена Дніпровською районною організацією Товариства Червоного Хреста України, а саме проведено ремонтні роботи інфекційного відділення КП «Царичанська центральна лікарня» Царичанської селищної ради: замінено дах, віконні та дверні блоки, каналізаційну систему; облаштовано соціальну пральню на базі КНП «Царичанський районний центр первинної медико-санітарної допомоги» Царичанської селищної ради. Посольством Швейцарії в Україні поставлено автономний зовнішній дефібрилятор для Центру надання адміністративних послуг в смт Царичанка.

У рамках співпраці Посла України в Республіці Корея Дмитра Пономаренка, співголови групи з міжпарламентських зв'язків із Республікою Корея Дмитра Припутня та міністра охорони здоров'я України Віктора Ляшка, КП «Царичанська центральна лікарня» Царичанської селищної ради отримала автомобіль швидкої допомоги марки Hyundai. БФ «ГЛОБА22» та БО «Українська освітня платформа» на базі КП «Царичанська центральна лікарня» відкрили кризову кімнату «Help me» для тимчасового перебування

постраждалих від домашнього насильства, у тому числі сімей із дітьми. ГО «Промінь Дніпро» облаштували денний стаціонар соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від насильства, головна мета якого надання кваліфікованої допомоги, постраждалим від насильства, а також проведення тренінгів з питань реагування на випадки насильства.

Отже, проаналізувавши досвід Царичанської ТГ у створенні та впровадженні адаптивної стратегії інтеграції ВПО, можна сформулювати такі загальні рекомендації. Важлива оцінка потреб через збір даних про кількість ВПО, їхні соціально-економічні потреби, здоров'я, освіту та житло, та наявних ресурсів громади, включаючи місцеві організації, волонтерів, державні та міжнародні програми підтримки. Після чого можлива адаптація загальнодержавної стратегії та рекомендацій до власних умов і ресурсів. Необхідно залучати громадськість в особі мешканців та самих ВПО та налагоджувати партнерство з бізнесом і інституціями громадянського суспільства. Інформаційна підтримка та комунікація, через розробку інформаційних матеріалів про доступні послуги та права ВПО. Пошук фінансування, як шляхом залучення фінансування через державні програми, міжнародні гранти та благодійні організації, так і через сприяння розвитку бізнесу на власних територіях. Створення довгострокових програм, що забезпечать сталість підтримки ВПО навіть після завершення початкових проектів.

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, що лежить в основі даної роботи та мало на меті обґрунтування напрямів реалізації політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб до територіальних громад України в умовах воєнного стану на основі оцінювання потреб ВПО та перетворення їх на ресурс розвитку, зумовило наступні висновки.

1. Дослідження сутності явища інтеграції внутрішньо переміщених осіб дозволило зробити висновок, що поняття «внутрішньо переміщена особа» є унікальною складовою класифікації поняття «вимушений мігрант», і порівняно з іншими термінами, що входять до цієї категорії, є достатньо новим. Адже вперше виокремлено внутрішньо переміщених осіб в окрему категорію було лише у 1998 році в Керівних принципах УВКБ ООН, які і стали основоположною правовою базою на міжнародному рівні для даної категорії населення. Сформовано перелік основних ознак внутрішньо переміщеної особи, а саме: наявність громадянства України, або права на постійне проживання в ній, вимушений характер переселення, зміна місця проживання в межах визначених кордонів, обґрунтовані підстави для зміни місця проживання, потреба у захисті прав та свобод. Також виокремлено причини виникнення процесів внутрішньої міграції, перелік яких можна об'єднати в одну тематику – несуть загрозу життю та нормальному існуванню особи. Окрім цього, проаналізовано сутність статусу внутрішньо переміщеної особи, як права людини, яка покинула небезпечну територію на отримання належного захисту від своєї держави. Набуття статусу ВПО залежить від факту отримання довідки про взяття на облік, на основі подання встановлених законом документів, яка є відправною точкою в процесі запуску механізму інтеграції внутрішньо переміщеної особи в нове місце проживання. А сам цей механізм в загальному покликаний забезпечити доступ до реалізації всіх гарантованих законом прав та свобод внутрішньо

переміщених осіб, сприяти максимальному задоволенню їх потреб, а також створити умови для адаптації до нових умов та включення в життя нової громади. Основними його вимірами можна вважати загальнодержавний та локальний, адже децентралізаційні процеси в Україні наділили місцеве самоврядування більшими повноваженнями, і кожна громада мала можливість створити власний адаптивний механізм інтеграції внутрішньо переміщених осіб, який ґрунтується на загально визначених рекомендаціях та діє в спільних сферах, таких як: правова база, соціальні послуги, житлова інтеграція, освіта чи працевлаштування, участь у прийомні громаді, моніторинг та оцінка.

2. Аналіз досвіду вирішення питання внутрішнього переміщення громадян Грузії, Азербайджану та Молдови, а також їх порівняння з умовами та перспективами наявними в Україні було виявлено як певні схожі тенденції інтегративної політики, так і відмінності в ній. Спираючись на помічені спільні етапи сформовано універсальний алгоритм дій: миттєва реакція із задоволення основних потреб існування, законодавче закріплення статусу ВПО, їх прав, свобод та обов'язків, розроблення Програми чи Стратегії інтеграції ВПО, утворення окремої інституції, що відповідатиме за формування єдиної політики щодо ВПО, забезпечення нетимчасовим житлом, навчання та працевлаштування, соціалізація. Сформовано перелік заходів, що мають неефективний чи деструктивний характер і повинні бути враховані в українській практиці з метою уникнення та попередження складних ситуацій чи негативних наслідків у процесі інтеграції ВПО. Так само визначено позитивні практики, які можуть стати предметом запозичення. У вирішенні питання ВПО пріоритетність короткострокових заходів інтеграції надано довгостроковим через переконання про тимчасовість характеру міграційної кризи. Відсутність системного підходу та переважання хаотично втіленої методики «гасіння пожеж». Згубним чинником є формування надмірної концентрації на репатріації ВПО, яка

перевищує увагу до їх належної інтеграції на новому місці проживання, що зумовлює неналежне ставлення до потреб громадян, які вимушені були покинути своє місце проживання на перших етапах. Актуальною проблемою досі залишається недостатність фінансування, відсутність постійного житла, пасивність ВПО через ізольованість від представників нової громади в колективних поселеннях. Позитивними практиками вартими запозичення визначено: заходи Грузії з надання ВПО права власності на житло, що формує відчуття постійності, та є основоположним в якісній інтеграції на новому місці; широка політика працевлаштування та перекваліфікації, яка використовується Азербайджаном; посилена інформаційна кампанія щодо потреб нової категорії громадян серед корінних мешканців задля формування толерантної взаємодії, зниження конфліктності та самоорганізації; формування окремої інституції, яка опікуватиметься розробленням та впровадженням політики інтеграції ВПО.

3. Узагальнити результати дослідження правової бази внутрішнього переселення можна наступними висновками. Правничою основою наявних механізмів інтеграції ВПО є Конституція України, яка гарантує основні права і свободи усіх громадян України, включно з ВПО, та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», в якому вперше у вітчизняній практиці було закріплено поняття «внутрішньо переміщена особа», її статус, права та обов'язки разом із методами їх реалізації, положення про облік та Єдину інформаційну базу для ВПО, а також повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування в питаннях забезпечення прав і свобод ВПО та умови їх взаємодії між собою з даною метою. Нормативно-правову базу в питанні забезпечення житлових та соціальних прав ВПО доповнюють статті Житлового кодексу України, Кодексу цивільного захисту України та численні нормативно-правові акти. КМУ приймає комплексні державні цільові програми щодо підтримки та соціальної адаптації ВПО із визначенням джерел та обсягів їх фінансування,

а також розробляє загальнодержавні стратегії інтеграції. На сьогодні актуальна удосконалена під нові умови «Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року», та «Операційний план заходів її реалізації». Наявні і адаптивні локальні стратегії у кожній громаді, що враховують власні ресурси, особливі умови та проблеми чи потреби визначені під час здійснення моніторингів.

4. Стан вирішення проблем ВПО можна ідентифікувати як помірно гострий та нерівномірний. Адже первинні потреби у кожній громаді були задоволені на достатньо якісному рівні і короткострокові цілі досягнуто вичерпно, але досі існує низка актуальних нерозв'язаних проблем інтеграції ВПО, які мають довгостроковий характер, і рівень їх вирішення різниться між громадами. Насамперед, це житлове питання, ускладнена ситуація з отриманням власного чи окремого житла – багато ВПО ще проживають колективно в тимчасово організованих місцях перебування, шелтерах, модульних будинках, гуртожитках. Турбує відсутність процедури надання компенсації за зруйноване житло, що знаходиться на окупованій території чи у зоні бойових дій, хоча варто зазначити, що держава знаходиться в процесі вирішення даного питання. Через достатній дефіцит фінансових ресурсів, багато ВПО відчують потребу в збільшенні розміру виплат, адже не можуть покрити всіх побутових потреб. Методом вирішення даного питання може бути залучення іноземної гуманітарної та фінансової підтримки, сприяння в працевлаштуванні та перегляду умов отримання соціальних виплат. Багато ВПО досі не мають постійного місця роботи, тому кожна громада має приділити більше уваги формуючим першопричинам, а саме: інформативній кампанії серед ВПО щодо наявних можливостей працевлаштування, освіти і перекваліфікації, створення власної справи, налагодженню співпраці з місцевим бізнесом, з метою подолання упереджень в працевлаштуванні ВПО та роботі з самими внутрішньо переміщеними особами, які ізольовані від нового середовища та не прагнуть інтегруватися.



Уваги потребує робота у сфері взаємодії корінних та новоприбулих мешканців з метою зменшення напруженості, конфліктності, формування дружнього середовища готового до співпраці, та яке буде стимулювати соціалізацію та адаптацію нових мешканців. У деяких громадах низьким є рівень залученості ВПО до управління: рідко проводяться моніторинги проблем і потреб, не сформовані або не активні ради ВПО при місцевій раді, тощо. Окремою проблемою є зміщення акценту уваги на внутрішньо переміщених осіб повномасштабного вторгнення, через що представники ВПО, що отримали свій статус в період після 2014 року, вказують меншу підтримку в працевлаштуванні, соціальних виплатах тощо.

5. Хотілося б зазначити, що інформаційний простір достатньо насичений доступними можливостями вирішення проблем інтеграції ВПО, включно і з вищезазначеними. Місцеві ініціативи, державні чи міжнародні програми та проекти різних представників українського громадянського суспільства покликані різними доступними способами вирішити питання надання житла, соціальних послуг, працевлаштування, розвитку бізнесу, психологічної допомоги, освіти, тощо. Серед житлових програм поширені пільгові програми кредитування, створення модульних містечок, обладнання шелтерів, програми викупу житла у забудовників, реставрація нежитлових будівель з метою заселення ВПО. Щодо психологічної підтримки, доступними є семінари, арт-терапії, тренінги, які мають різну тематику. Діють простори дружні до жінок, які допомагають не тільки в подоланні стресу, але й надають освітні послуги та допомагають працевлаштовуватися. Для адаптації дітей створюють гуртки для занять за шкільною програмою та позашкільного розвитку, дитячі та спортивні майданчики, організують табори відпочинку, надають освітні пільги та виплати. У сфері працевлаштування існує широка грантова програма для створення власного бізнесу, ваучери на навчання, освітні та професійні курси, компенсаційні виплати роботодавцям за працевлаштування ВПО.

6. Розгляд ВПО як проактивного ресурсу для розвитку громади почали достатньо недавно, тому перспективи поки що переважають над здобутками даної сфери. У деяких громадах вже працюють осередки ролокованих бізнесів та новостворені малі підприємства ВПО, місцеве самоврядування удосконалює статuti, щоб надати ВПО можливість бути залученими до управління, створюються Ради ВПО на локальному рівні, популяризується самоорганізація та соціальне підприємництво, докладаються зусилля щодо максимізації зарахування дітей до шкіл. Активно налагоджується співпраця з представниками громадянського суспільства та іноземними організаціями, результатами чого є ефективні проекти розвитку громади, які самостійно не могли б бути реалізовані найближчими роками. Діяльність в цих напрямках є важливою для кожної громади України, адже, на жаль, адаптивні локальні стратегії інтеграції ВПО більше націлені на корекцію деструкцій, ніж на перспективу розвитку із залученням нового потенціалу, особливо це актуально для невеликих, або віддалених від регіонального центру громад.

7. Ураховуючи факт перебування країни у стані ведення активних бойових дій на її території, що зумовлює і важку загальнодержавну кризу, яка включає політичну, економічну, безпекову, соціальну, екологічну, сфери, питанню інтеграції ВПО в нові громади приділено достатньо велику увагу. По-перше, у відповідь на масштабне одночасне переселення громадян на локальних ринках одразу запусився механізм вирішення даної проблеми. Спираючись на напрацьований досвід, у найкоротші терміни ВПО були забезпечені житлом, продуктами харчування та товарами першої необхідності. Питання інтеграції не має бути відкладено до періоду відносної стабілізації і розробка відповідних програм і стратегій через діалог місцевих органів влади з місцевим бізнесом, представниками громадянського суспільства, мешканцями громади та міжнародними організаціями. І хоч, сьогодні існують численні прогалини в реалізації заходів інтеграції ВПО

вони не залишаються поза увагою. Зараз процес інтеграції ВПО в Україні знаходиться в переломному періоді, коли первинні короткострокові цілі досягнуто, методом проб і помилок формується механізм досягнення довгострокових цілей: високий ступінь соціалізації, менший відсоток безробітності серед працездатних ВПО, володіння окремим житлом.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уряд уточнив перелік категорій ВПО, які отримуватимуть допомогу на проживання / Міністерство соціальної політики України : офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23612.html>
2. Логвинова М.О. Внутрішньо-переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. 2019. С. 44-50
3. Менджул М.В., Паніна Ю.С. Поняття «внутрішньо-переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. №4. 2016. С.293-297.
4. Керівні принципи з внутрішнього переміщення. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkraine.pdf>
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб: Закон України від 2015 р. № 1. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/ed20141020>
6. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка»: Розпорядження Кабінету міністрів України від 6 березня 2022 р. № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-%D1%80#n9>
7. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 28 жовтня 2021 р. № 1364-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-integraciyi-v-a1364r>.
8. Про затвердження Примірного положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від

04 серпня 2023 р. № 812. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2023-%D0%BF#Text>

9. Балуєва О. В., Аракелова І. О. Шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 12. С.1-7

10. Чиркін А.С, Храпська А.О. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародно-правове регулювання та досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №4. С.102-105

11. Алімова І. Практика зарубіжних країн у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: досвід для України. *Ефективність державного управління*. 2017. ВИП. 3 (52). Ч. 1. С.54-63

12. Даценко В., Дмитренко О., Курило В., Набок В.. Житлова політика після війни та стихійного лиха: досвід восьми країн. *Інститут аналітики та адвокації*. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/research/zhytlova-polityka-pislya-vijny-ta-styhijnogo-lyha-dosvid-vosmy-krayin/>

13. Закордонний досвід забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та компенсації за пошкоджене/зруйноване житло. URL: [https://sheltercluster.s3.eu-central-1.amazonaws.com/public/docs/foreignexperiencehousingforidps-integrated-ukr\\_0.pdf](https://sheltercluster.s3.eu-central-1.amazonaws.com/public/docs/foreignexperiencehousingforidps-integrated-ukr_0.pdf)

14. Житловий кодекс від 1 січ. 1984 р. Додаток до № 28. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#n620>

15. Кодекс цивільного захисту від 2 жовт. 2012 р. № 34-35. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#n1187>

16. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті. 2018. С. 266

17. Аналіз Стратегії інтеграції ВПО та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до

2024 року. URL: <https://r2p.org.ua/page/strategiya-integracziyi-vpo-analiz#%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8>

18. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>

19. Боняк В.О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 20-22

20. Аналітичний звіт за результатами фокус-групового дослідження «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах». URL: <https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/D0%B2%D1%96%D1%82-%D1%84%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8.pdf>

21. Місцеві громади та внутрішня міграція населення : виклики воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/>

22. Програма підтримки житла для ВПО « Житло для ВПО». URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Prohrama-pidtrymky-zhytla-dlia-VPO.pdf>

23. Тимчасові, модульні, дерев'яні. Які будинки зводять в Україні для переселенців і тих, чиє житло зруйноване війною URL: <https://texty.org.ua/articles/109401/tymchasovi-modulni-derevjani-jake-zhytlo-v-ukrayini-budut-dlja-pereselentsiv-i-tykh-chyye-zrujnovane-vijnoju/>

24. EU-supported project helps to adapt buildings for IDPs. URL: <https://eu4ukraine.eu/en/whats-happening-en/news-en/helps-to-adapt-buildings-for-idps.html>

25. Проект «Житлові приміщення для внутрішньо переміщених осіб» за рахунок грантових коштів Уряду Німеччини, що надаються через Банк Розвитку KfW. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/images/DOCUMENTS/ZhYTLOVI-PROHRAMY/VPO-KFW/presentation-12-03-2024.pdf>

26. Нове життя для ВПО: як житловий проект НЕФКО та ЄС змінив Ківерцівську громаду. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/...=232>

27. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі: Постанова Кабінету міністрів України від 27 жовт.2023 р. № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2023-%D0%BF#Text>

28. Largest private modular shelter for internally displaced people in Ukraine. URL: <https://www.leostates.com/>

29. Свій дім: відбудова. URL: <https://sviydim.media/>

30. Психологічна допомога та адаптація ВПО. URL: <https://osbb-ok.org.ua/posts/psixologicna-dopomoga-ta-adaptaciya-vpo-1>

31. Психологічна підтримка дітей сімей ВПО (ПСВПО). URL: <https://helpushelpua.com/>

32. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». URL: <https://howareu.com/>

33. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». URL: <https://nerubayska-gromada.gov.ua/vseukrainska-programa-mentalnogo-zdorov%E2%80%99ya-ti-yak-10-04-39-30-08-2023/>

34. Ринок праці України: дефіцит кадрів, гібридний формат роботи та працевлаштування ВПО. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-ukrayiny-defitsyt-kadriv-gibrydnyj-format-roboty-ta-pratsevlashtuvannya-vpo/>

35. До 350дол США– гранти на проходження курсів професійної освіти для ВПО та осіб, які постраждали від війни. URL:

<https://chaszmin.com.ua/do-350-dol-ssha-granty-na-prohodzhennya-kursiv-profesijnoyi-osvity-dlya-vpo-ta-osib-yaki-postrazhdaly-vid-vijny/>

36. Перелік програм за участі міжнародних гуманітарних організацій, спрямованих на допомогу ВПО (за даними моніторингу з відкритих джерел та ресурсів Мінреінтеграції). URL: <https://haivoron-miskrada.gov.ua/news/1694417477/>

37. Зайнятість і ВПО: які діють програми? URL: <https://lviv-rda.gov.ua/zayniatist-i-vpo-iaki-diiut-prohramy/>

38. ЄРОБОТА: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu>

39. Мікрогрант «Власна справа». URL: <https://cdc.dcz.gov.ua/mikrogranti-2023/>

40. ВПО: Програми з надання допомоги у працевлаштуванні. URL: <https://koda.gov.ua/vpo-prohramy-z-nadannya-dopomogy-u-praczevlashtuvanni/>

41. Е-Export: безоплатний вебінарний інтенсив про розвиток бізнесу під час війни. URL: <https://export.gov.ua/news/4650-e-export-bezoplatnii-vebinarnii-intensiv-pro-rozvitok-biznesu-pid-chas-viini>

42. Рада з питань внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://sss-ua.org/projects/rada-z-pytan-vnutrishno-peremishchenykh-osib/>

43. Шляхи інтеграції ВПО у життя громади. URL: <https://nonviolentpeaceforce.org/uk/%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8-%D1/>

44. Залучення громадян до вирішення питань місцевого значення. Інтеграція ВПО в життя громади. URL: <https://hromady.org/zaluchennya-gromadyan-do-virishennya-pitan-miscevogo-znachennya-integraciya-vpo/>

45. Згуртованість громад як стратегія інтеграції ВПО. URL: <https://hromady.org/zgurtovanist-gromad-yak-strategiya-integraci%D1%97-vpo/>



46. Чи можуть ВПО впливати на життя в громадах? У Дніпрі презентували масштабне дослідження/ URL: <https://yednanniazaradydii.org.ua/publications/chy-mozhut-vpo-vplyvaty-na-zhyttia-v-hromadakh-u-dnipri-prezentuvaly-masshtabne-doslidzhennia/>

47. Залучення ВПО у життя громад: ситуація на Черкащині. URL: <https://rpr.org.ua/news/zaluchennia-vpo-u-zhyttia-hromad-sytuatsiia-na-cherkashchyni/>

48. Дорожня карта впровадження заходів міжсекторного партнерства для інтеграції релокованого бізнесу в економічний простір приймаючих громад. URL: [https://amer.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/dorognia\\_karta\\_zagalna-1.pdf](https://amer.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/dorognia_karta_zagalna-1.pdf)

49. Мельник М. І., Лещух І. В. Особливості, проблеми та стимули релокації національного виробництва в умовах війни. *Регіональна економіка*. 2022. №2.С.94-100.

50. Сприяння релокації бізнесу ВПО: громади отримують розвиток економічного середовища. URL: <https://decentralization.ua/en/news/16794>

51. Програма релокації: що потрібно знати бізнесу. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e4f18282-77af-4fdf-8134-ce4403d711f0&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv-SchoPotribnoZnatiBiznesu>

52. Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vidnovlennya-rynku-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni>

53. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби: [https://biz.ligazakon.net/interview/205014\\_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vidpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi](https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vidpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi)

54. Про підтримку соціального підприємництва в умовах війни. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/232505>

55. Соціальне підприємництво у воєнний час: як працює SILAB UKRAINE. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/soczialne-pidpryyemnyczstvo-u-voyennyj-chas-yak-praczyuye-silab-ukraine/>

56. Царичанська громада відкрита та сучасна. URL: <https://tsarichanka-gromada.gov.ua/carichanska-gromada-vidkrita-ta-suchasna-10-12-49-04-01-2023/>

57. Програма з підтримки, соціальної адаптації та захисту внутрішньо переміщених осіб у Царичанській селищній територіальній громаді на 2022-2023 роки». URL: <https://tsarichanka-gromada.gov.ua/pro-zatverdzhennya-programi-z-pidtrimki-socialnoi-adaptacii-ta-zahistu-vnutrishno-peremischenih-osib-u-carichanskij-selischnij-teritorialnij-09-15-03-07-04-2023/>

58. Заходи реалізації програми з підтримки, соціальної адаптації та захисту внутрішньо переміщених осіб у Царичанській селищній територіальній громаді на 2022 -2023 роки: електронний документ . URL: <https://tsarichanka-gromada.gov.ua/pro-zatverdzhennya-programi-z-pidtrimki-socialnoi-adaptacii-ta-zahistu-vnutrishno-peremischenih-osib-u-carichanskij-selischnij-teritorialnij-09-15-03-07-04-2023/>

**ДОДАТКИ**

# CERTIFICATE

ICCM-2024-0075

This certificate confirms the  
participation of

*Valeriia Vlashchenko*

in the international conference in the  
4th International Conference on corporation management (ICCM)  
April 26, 2024  
Estonia



*[Signature]*  
Chairman of the Organizing Committee,  
Doctor of Science (Economics), Professor,  
Iryna Mihus



## FEATURES OF THE MECHANISM OF INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE

Valeria Vlashchenko<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Student, University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

**Abstract.** The full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has led to massive internal migration processes, which, according to the latest data from the Ministry of Social Policy, have reached 4.9 million people. Due to its inherent suddenness and scale, the policy on IDPs formed by 2022 was insufficient. Therefore, an important task for the state today is to formulate an adaptive and policy of IDP integration by improving the existing IDP integration mechanism.

The purpose of this paper is to analyse the integration strategy of IDPs in Ukraine. Object of study: mechanisms of IDP integration. The study used the methods of normative and formal analysis and synthesis. As a result, the features and general components of the IDP integration mechanism used in Ukraine are formulated.

The newly formed IDP integration policy mechanism in Ukraine conventionally consists of legislative, institutional and methodological parts. The starting point for launching this mechanism is the acquisition of IDP status. Confirmation of IDP status is a certificate of registration. The grounds for granting this status, respectively, is residence in the territory where circumstances have arisen that forced them to leave their permanent place of residence. Thus, the main document that guarantees the rights and freedoms of IDPs and legally enshrines their status is the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons". The Strategy for the Integration of Internally Displaced Persons for the period up to 2024 was taken as a methodological basis for the integration policy. This document defines 6 goals for a complete solution to the problem of IDP integration: realization of

housing and property rights of internally displaced persons, employment and education of internally displaced persons, realization of the right to social protection of IDPs, provision of quality medical care to IDPs, access to all necessary documents and integration into society. The same Strategy became the basis for the development of adaptive local strategies. In addition, the main success in the IDP integration process lies in the comprehensive approach and cooperation between the government, international organizations, the public sector and the IDPs themselves. A significant part of the work has been undertaken by NGOs and charitable foundations, which are actively involved in the development of IDP integration programs, provide various humanitarian and financial support, research the needs of IDPs and the problems encountered in the implementation of integration measures, develop mechanisms to address gaps in integration programs, and organize various activities for affordable employment, education, retraining and extracurricular development of children, psychological support, etc. At the same time, international organizations also actively support IDPs by developing various humanitarian programs and providing financial support. IDPs themselves are also part of the IDP integration mechanism, and they are involved in the process of developing better integration programs, surveys and monitoring of existing problems, as well as the implementation of these mechanisms. To this end, as well as to develop a single, perfect direction of work to meet the needs of IDPs, the process of establishing "Councils on Internally Displaced Persons" at each administrative and territorial level began in 2023.

**Keywords:** IDPs; internally displaced persons; integration; policy; mechanism.